

Ponešto o kronologiji izvedbi Držićevih drama

Tatarin, Milovan

Source / Izvornik: **Slovo : časopis Staroslavenskoga instituta u Zagrebu, 2010, 725 - 769**

Journal article, Published version

Rad u časopisu, Objavljena verzija rada (izdavačev PDF)

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:682519>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2023-06-07**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

PONEŠTO O KRONOLOGIJ IZVEDBI DRŽIĆEVIH DRAMA

Milovan TATARIN, Osijek

Nakon pregleda prijedloga kronologije Držićevih drama (Armin Pavić, Franjo Petračić, Milan Rešetar, Miljenko Foretić, Nikola Batušić) te priloga u kojima se iznose arhivski podaci koji pomažu da se izvedbe pojedinih djela pobliže datiraju (Petar Kolendić, Miroslav Pantić), predlaže se ponešto dopunjena kronologija. Pritom se pozornost posvećuje nekim prijepornim pitanjima: je li *Pomet* izveden na otvorenom ili u zatvorenom prostoru, jesu li 1551. iste večeri izvedene *Tirena* i *Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena*, u čijoj je kući prikazana *Tirena* s novim prologom, može li se što reći o godini izvedbi komedija *Tripče de Utolče* i *Arkulin*.

Ključne riječi: Marin Držić, Dubrovnik, renesansa, kazalište

Prvu kronologiju izvedbi Držićevih djela predložio je 1871. Armin Pavić u *Historiji dubrovačke drame*.¹ Ta sinteza hrvatske ranonovovjekovne dramske produkcije nastala je ponajprije čitanjem rukopisa pohranjenih u zagrebačkom Arhivu tadašnje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti te knjižnici Male braće u Dubrovniku. S malenim brojem

¹ O vremenu nastanka i izvedbe *Tirene* pisao je Ivan KUKULJEVIĆ SAKCINSKI 1858: 72–73: »Jur za mlada podà se on sasvime pjesničtvu hàrvatskomu, te napisà, osim mnogih ljubovnieh pjesamah, godine 1546. svoje prikàzanje (dramu) 'Posvetilište Abramovo' a odmah zatim god. 1547. komediju 'Tirenu'. (...) S Tirenom proslavi on god. 1548. pir i vjenčanje svoga rodjaka (strica?) staroga Vlaha Dàržića s djevojkom od plemena Sinčičević, te sastavi ovom prilikom drugi prolog za istu komediju, u kojem opjevà slavu kuće Dàržićah. Znamenito je, što medju ostalim u istome prologu spominje, kako je naime već lani (1547.) istu pjesmu izpjevao i javno prikazati ju htio, ali nedadoše vietri ništa čut«.

tiskanih knjiga,² bez filološki i tekstološki priređenih izdanja,³ s mnoštvom često teško čitljivih prijepisa, Pavić je obavio jedinstven posao u hrvatskoj književnoj historiografiji. Njegova znanja o Marinu Držiću određena su stupnjem poznavanja piščeva opusa u tom trenutku, a on je bio vrlo skroman: premda je znao da Josip Bunić posjeduje rukopis s Držićevim djelima, kao i da se sprema izdati *Arkulina*,⁴ rukopis nije vidio, a podatak o »osam komedija« preuzeo je iz djela starijih historiografa, ponajprije Franje Marije Appendinija,⁵ te Bunićeva kratkog uvoda *Dundu Maroju* – prvoga novovjekog izdanja nekoga Držićeva djela uopće i prvog izdanja te komedije – objavljenog 1866. u *Dubrovniku: zabavniku narodne štionice dubrovačke za godinu 1867.*,⁶ po kojem je i prepričao sadržaj, dok je *Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena i Novelu od Stanca* poznao iz venecijanskog izdanja iz 1607. Kao što su to činili osamnaestostoljetni historiografi, i Pavić pripisuje Držiću *Posvetilište Abramovo* i *Prikazanje od poroda Jezusova*,⁷ što je poslije odbačeno,⁸ a o

² Koliko je danas poznato, u 16. stoljeću objavljeno je pet drama: u knjizi *Pjesni Marina Držića ujedno stavljene s mnogim družim lijepim stvarmi* (Venecija, 1551) tiskane su *Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena* i *Novela od Stanca*, a *Tirena* kao zasebna knjiga (Venecija, 1551); Dominko Zlatarić tiskao je 1580. u Padovi prijevod *Aminte* Torquata Tassa, pod naslovom *Ljubmir, pripovijes pastirska*, zatim 1597. skupa s tragedijom *Elektra*. Potkraj 2008. Ennio Stipčević je u Biblioteci Nazionale Braidense u Milanu – gdje je u rujnu 2007. pronašao *Pjesni i Tirenu* – otkrio ponovljeno izdanje Zlatarićeve knjige, koje je 1598. objavio tiskar Marco Ginammi. O tome je izvjestio Mirko TOMASOVIĆ 2008: 28.

³ Primjerice, Zlatarićeva djela objavio je Ivan Kukuljević Sakcinski u Zagrebu 1852, a *Hekubu* su, kao djelo Mavra Vetranovića, 1853. priredili Vjekoslav Babukić i Antun Mažuranić.

⁴ *Dubrovnik: zabavnik štionice dubrovačke za godinu 1870*, Nakladom i tjeskom Dragutina Pretnera, Dubrovnik, 1871.

⁵ APPENDINI 1803: 283: »Lasciò il Darsich otto altre commedie in prosa« (»Ostavio je Držić još osam komedija u prozi«).

⁶ Brzotiskom Antuna Zannoni, Split, 1866.

⁷ PAVIĆ 1871: 34–38.

⁸ Milorad MEDINI (1909: 158–161) je na temelju metričke analize pokazao da *Prikazanje od poroda Jezusova* nije napisao Držić, no nije se bez ostatka odlučio ni za Vetranovićevo autorstvo: »I jezični oblici potvrđuju, da bi ovo prikazanje moglo biti prije Vetranovićevo nego Držićevo. Pisac naime jako dobro razlikuje dativ i instrumental množine, ne poznaje oblika na –a, izuzetno upotrebljuje u instrumentalu jednine dostavak –e, u lokativu sing. ima –mu samo onda, kad je uz pronomen ili pridjev imenica, baš kao Vetranović. Ali uza sve to ne bih se usudio tvrditi, da je prikazanje zbilja njegovo. Srokove poput *čezne* – *vene* sigurno će biti i drugi upotrebljavali, jer, ponavljam, Vetranović ih nije isisao iz prsta; a što

Hekubi govori kao o Vetranovićevu djelu.⁹

Na temelju oskudnog materijala predložio je sljedeću kronologiju: 1546, *Posvetilište Abramovo*; 1547, *Tirena, Pomet*;¹⁰ 1550, *Tirena* (drugi put),¹¹

pisac prikazanja ne miješa oblike, to može samo biti dokaz, da je prikazanje iz vremena Vetraniceva, a ne da je Vetranicevo« (MEDINI 1909: 160–161). Milan REŠETAR (1930: V–VI) prihvatio je mišljenje Petra Kolendića da je kraća verzija *Posvetilišta Abramova* tek jedna od redakcija prikazanja Mavra Vetranovića. Kolendić je tvrdnju o Vetranovićevu autorstvu spomenutih djela uzgredno navodio u sljedećim radovima: KOLENDIĆ 1909.a: 83 (bilješka 2); KOLENDIĆ 1910: 3–4; KOLENDIĆ 1912: 160.

⁹ PAVIĆ 1871: 41–43. Pitanja atribucije *Hekube* istodobno su se prihvatili Milorad Medini i Petar Kolendić, no *slava* je pripala Kolendiću. Medini je naime pokazao da »značenitih razlika među Vetranicevim pjesmama i 'Hekubom' nalazimo u metrici i u sricanju« te da »sve ovo dokazuje, da 'Hekuba' nije Vetraniceva, ali po tomu, što dolazi među pjesmama Vetranicevim, po gore navedenim primjerima srokova (*već ni – pjesni*), pa i po samim godinama, kad je mogla biti prevedena, moglo bi se naslućivati, da od Vetraniceva nije daleko. Istaknut ću samo to, da u upotrebljavanju elizije i srokova, po ikavštini i miješanju oblika imeničnih, pa po dočecima na *–ma* i dostavku *–e* prevodilac 'Hekube' drži se načina Marina Držića« (MEDINI 1909: 146–147). O usporednosti otkrića osvrnuo se Medini u bilješci: »Pošto je ovo poglavlje bilo napisano, izašla je rasprava g. Petra Kolendića: 'Tri dosle nepoznate pjesme dum Mavra Vetraniceva Čavčiča. Dubrovnik 1905.' Po momu mišljenju Vetranic u 'Tužbi na priminutje Marina Držića' izričito priznaje, da je 'Hekuba' Držićeva. Ali kad g. Kolendić kaže, da će ovu tvrdnju naučna kritika još dotaći, ostavio sam poglavlje neizmijenjeno. Tim će se pokazati i to, da metoda, koju upotrebljavam, dovodi do dosta sigurnih rezultata« (MEDINI 1909: 144). Svoja je pak otkrića Kolendić priopćavao sljedećim redosljedom: u radu *Tri doslije nepoznate pjesme dum Mavra Vetraniceva Čavčiča: prilog dubrovačkoj književnosti XVI vijeka* (KOLENDIĆ 1905) objavio je Vetranovićevu pjesmu *Na priminutje Marina Držića Dubrovčanina tužba* (KOLENDIĆ 1905: 204–215), u kojoj se, među ostalim, kaže: »O sjence zelene, ter ve je listak spao, / gdi je Marin ljuvene pjesance popijevao, / Tirenu djevicu gdi u pjesan proglasi, / Ekubu kraljicu, koju čes porazi, / Kraljice Ekuba, tijem, ako mogu rijet, / dvigni se van groba i pridi na saj svijet, / jadovna gospoje, nečesna kraljice, / pa opeta sve tvoje ponoviš tužice, / Marina er tvoga rani stril priľuti, / pjesnivca slavnoga, er ga već nije ćuti« (s. 83–69). Pitanje autorstva obrazložio je 1908. u disertaciji *Marin Drzics und Mavro Vetranovic's Gedichte: Lösung der Autorschaftsfrage betreffend die Gedichte beider Dichter (Pjesme Marina Držića i Mavra Vetranovića: rješenje pitanja autorstva njihovih pjesama)*, iz koje je objavio kraće poglavlje *Srpskohrvatski prevod Dolčeove »Hekube«* (KOLENDIĆ 1909.b). Šibenska nastavnica Zorka Skočić ustupila mu je 1933. rukopis, nastao u drugoj polovici 16. stoljeća, koji je potvrdio njegove zaključke. Na cijelu se priču Kolendić osvrnuo u intervjuu *Razgovor o »Hekubi«*, koji je vodio s Rudimirom Roterom (ROTER 1959: 8).

¹⁰ »U onom istom prologu k drugoj predstavi Tirene veli pjesnik da je poslije njezine prve propale predstave nekim komadom publici omilio. Taj komad će po svoj prilici biti komedija Pomet, jer nam u prologu k Dundu Maroju, koji po bilježci rukopisa pada g. 1550, veli, da se je prije tri godine publici komedija Pomet vele dopadala«. PAVIĆ 1871: 97.

¹¹ »Na tom istom piru dakle g. 1550 prikazana je po drugi put Tirena, o kojoj prolog veli, da

Pripovijes,¹² *Dundo Maroje*, *Novela od Stanca*.¹³ Kao glavno uporište za određivanje redoslijeda izvedbe Paviću poznatih Držićevih djela poslužila je godina 1550, koju je našao u jednom prijepisu *Pripovijesti*¹⁴ i u naslovnoj oznaci *Dunda Maroja*. Nekoliko Pavićevih zaključaka vrijedi istaknuti. Naime, premda je poznavao tiskano izdanje *Pjesni Marina Držića ujedno stavljene s mnogim družim lijepim stvarmi* iz 1607, u kojem *Pripovijesti* doista prethodi *Prolog drugi komedije prikazane u Držić na piru*, ali nigdje ne stoji da je riječ o prologu *Pripovijesti* (prolog završava riječju »svrha«, nakon čega slijedi *Pripovijes*), niti da je pisan za izvedbu 1550, Pavić se ipak oslonio na rukopis, izvodeći donekle kontradiktorne tvrdnje: prvo, zaključio je da je drugi prolog pisan za izvedbu *Pripovijesti*,¹⁵ drugo, prilošku

se onomlani nije dopala. Taj onomlani od 1550 jest godina 1547, koju i biografi navode kao godinu, koje je Tirenica sastavljena«. PAVIĆ 1871: 97.

¹² PAVIĆ (1871: 66, 97) kaže: »U Zagrebu nemamo nego rukp. akad. br. 118, u kojem nam je najnovijom rukom prepisana Tirenica, Adon i prvi akt Abrama, zatim drugo mletačko štampano izdanje od g. 1607, u kojem se nalazi Tirenica, Adon i Novela od Stanca, i nekoje sitne pjesme. Ispred ovih sitnih pjesama nalazi se 'prolog drugi komedije, prikazane u Držić na piru.' Ta komedija, prikazana na Držićevu piru, jest Marinov Adon; to se u njem izričito spominje, a prikazan je taj Adon, kako je pred njim opet izričito zabilježeno, godine 1550. (...) Adon je prikazan na piru Vlaha Držića sa Sinkovićevom, a na čelu komedije stoji u akad. rukp. zabilježena g. 1550.«.

¹³ »Novela od Stanca pada takodjer g. 1550, jerbo je 1551 s drugom Tirenom štampana«. PAVIĆ 1871: 97.

¹⁴ U Pavićevo doba rukopis je bio signiran brojem 118, a danas se može naći u Arhivu Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, pod signaturom I b 86. Prepisao ga je 1840. Kukuljević (*Cvjetje Pěsnikah Ilirskih sabrao Ivan Kukuljević Sakcinski 1840.*), a opisao Milan REŠETAR 1930: XXV–XXVII.

¹⁵ Tu je tvrdnju reafirmirao Matko SRŠEN (1982), nazivajući drugi prolog »Prolog Venere«, a glavnoga *krivca* što je taj prolog vezan uz *Tirenu*, a ne uz *Pripovijes* vidio je u Rešetaru, koji je naveo da se Ignjat Đurđević zacijelo zabunio kad je u djelu *Vitae et carmina nonnullorum illustrium civium Rhacusinorum* zapisao: »Studit in Italia ut ex ejus versibus patet in prologo Adonidis, comoediae Aristophanicae: Držića svi znamo poboje nego ti, / priko mora tamo ki uči sviriti« (»Studirao je u Italiji, kako se vidi iz njegovih stihova u prologu *Adona*, komedije aristofanovskoga tipa ...«, POPOVIĆ 1905: 60–61), budući da »je taj drugi prolog *Tirene* u starim štampanim izdanjima neposredno pred *Venerom*, ali inače s njom nema nikakva posla«. REŠETAR 1930: XL. SRŠEN (1982: 76) kaže: »Čudno je kako su svi kasniji kritici prihvatili ovu Rešetarovu tvrdnju, iako je već na prvi pogled jasno da ona počiva na kontradikciji«. Stajalište o izvedbenoj cjelini *Prolog drugi komedije prikazane u Držić na piru – Pripovijes – Tirenica* ponovio je u radu *Držićev »Pomet-teatar« pod rasvjetom milanskog otkrića* (SRŠEN 2008). Sršenovu tumačenju priklonio se i Slobodan P. NOVAK (1984: 43–44): »Na vjenčanju Vlaha, koji se bogato oženio u kući Sinčićević, a koji je između ostalog 1551. financirao i tiskanje jedine Držićeve knjige,

oznaku »onomlani« odredio je prema 1550. godini, ali neobično računajući: »Onomlani od g. 1550 jest godina 1547, koje se je Tirena prvi put i to pod prostim nebom prikazivala«;¹⁶ treće, iako je zacijelo uočio stih – koji slijedi nakon spomena predstave koja je bila »onomlani« – »Tim hoće Ljubmira pripievat i danas / sega slavna pira na počtenje i na čas« (s. 147–148),¹⁷ pa i nakon što je ustvrdio da će se *Tirena* »sada iznovice prikazati«,¹⁸ ipak je zaključio da se na predstavi *Pripovijesti* »odmah oglasilo, da će se i Tirena na pijaci celomu gradu prikazati«;¹⁹ četvrto, Pavić nije uočio da se u prologu kaže »Svitli je stan ovoj Džula Pjorovića« (s. 35, str. 189), a stih »Star’ji se sad ženi, komu je Vlaho ime« (s. 45, str. 189) pogrešno je protumačio te mladoženju proglasio starcem, kao uostalom i Ivan Kukuljević Sakcinski: »Naš prolog od g. 1550 nas dakako dovodi u kuću staroga Vlaha Držića, gdje se drže svatovi«;²⁰ peto, neovisno o tome što je jednom zaključio da prolog potvrđuje kako će se *Tirena* »sada iznovice prikazati«, a zatim da je njime najavljena neka izvedba na otvorenom, zaključio je da »na tom istom piru dakle g. 1550 prikazana je po drugi put Tirena«;²¹ šesto, iz stihova o predstavi održanoj »onomlani« izvukao je podatak da se ta izvedba gledateljima »nije dopala«; sedmo, iako je o prologu govorio kao o prologu *Pripovijesti*, u jednom je trenutku ustvrdio da je ipak riječ o prologu druge izvedbe *Tirene*;²² osmo, kao što je na neobičan način zaključio da se izvedba *Tirene* koju je ometao vjetar nekima nije svidjela, tako je iz prologa izveo još čudniji zaključak: »U onom istom prologu k drugoj predstavi Tirene veli pjesnik da je poslije njezine prve propale predstave nekim komadom publici omilio. Taj komad će po svojoj prilici biti komedija Pomet, jer nam u prologu k Dundu Maroju, koji po bilježici rukopisa pada g. 1550, veli, da se je prije

izveden je najprije jedan prolog, za koji se pogrešno vjerovalo da je prolog drugi *Tirene*, a zapravo je bio prolog za cijelu tu kazališnu večer u ulici od Crevljara, zatim je premijerno izvedena *Venere i Adon*, 'pripovijes o tome kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena' i na koncu bila je te večeri izvedena *Tirena*, koja je zbog nevremena prije dvije godine bila 'prid Dvorom' prekinuta«.

¹⁶ PAVIĆ 1871: 66.

¹⁷ ČALE 1987: 192. Svi navodi iz Držićevih djela bit će doneseni po tom izdanju.

¹⁸ PAVIĆ 1871: 66.

¹⁹ PAVIĆ 1871: 67.

²⁰ PAVIĆ 1871: 66.

²¹ PAVIĆ 1871: 97.

²² »U onom istom prologu k drugoj predstavi Tirene ...«. PAVIĆ 1871: 97.

tri godine publici komedija Pomet vele dopadala«. ²³

Franjo Petračić, prvi priređivač Držićeva opusa, ²⁴ nije se odviše trsio oko kronologije, nego je naveo samo one godine koje su zabilježene uz neka djela u *Rešetarovu rukopisu* ²⁵ ili je preuzeo Kukuljevićeve zaključke: 1546, *Posvetilište Abramovo*; 1548, *Pripovijes, Tirena*; 1550, *Dundo Maroje*; 1555, *Skup*; Pomet je izveden prije *Dunda Maroja*, a *Pjerin* nakon njega. U kritičkom izdanju Držićevih djela Milan Rešetar o postanku i izvedbi raspravlja naširoko, no u mnogočemu koleba, njegov zaključak da je *Dundo Maroje* izveden 1556. u književnoj historiografiji nije prihvaćen, ²⁶ a neki su zaključci dopunjeni potonjim otkrićima. Rešetar je međutim prvi hrvatski književni povjesničar koji je o kronologiji razmišljao trezveno, oslanjajući se na arhivsko gradivo. Ponajprije, pošao je od činjenice da su do 1551. nastale *Tirena, Pripovijes* i *Novela od Stanca*, jer su te godine drame tiskane. Nadalje, uočio je da samo za tri drame postoje kakve-takve vremenske indicije: Serafin Marija Črijević u spisu *Bibliotheca Ragusina* zapisao je da je *Tirena* izvedena 1548, ²⁷ a taj je podatak naveden i u Kukuljevićevu prijepisu iz 1840; godina 1550. zabilježena je u naslovnom natpisu *Dunda Maroja*: »Laus Deo 1550. Komedija počinje o' Dunda Maroja prikazana u Vijećnici od kompanjije Pomet družina«; 1555. kao godinu izvedbe *Skupa* naveo je samo Đuro Matijašević u svojim ispisima iz te komedije. Zatim, Rešetar se u određivanju kronologije ispomagao bračnim ugovorima, budući da je većinu djela Držić napisao za pirove. Međutim, mučilo ga je troje: prvo, iako nije odbacio mogućnost da je *Tirena* prikazana 1548, sumnjao je u tu godinu. Oslanjajući se na podatke iz drugog prologa – točnije, na spomen Martina Ivanova Šumičića kao »šure« Vlahi Nikolina Držića – Rešetar je »onomlani« čitao u tom kontekstu, pa je zaključio da je prva izvedba *Tirene* bila 1549. Drugo, domišljao se kako protumačiti formulu »Laus Deo 1550« – kao godinu kad je *Dundo Maroje* prepisan ili kad je prikazan te zaključio da je *Dundo Maroje* 1550. bio gotov, no tada se otvorio novi problem.

²³ PAVIĆ 1871: 97.

²⁴ PETRAČIĆ 1875.

²⁵ Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna, sign. T 4117 – J 7127.

²⁶ Među rijetkima koji je prihvatio to mišljenje bio je Franjo ŠVELEC (1968: 21): »U pogledu 'Pometa' i 'Dunda Maroja', ja bih se, prema onome što sam naprijed izložio, priklonio Rešetaru, pa bih te dvije komedije smjestio u 1553. odnosno u 1556.«.

²⁷ ČRIJEVIĆ 1977: 382.

Budući da se u drugom prologu komedije kaže da je *Dundo Maroje* nastavak *Pometa*, a Dugi Nos podsjeća gledatelje da se s njima susreo »što jesu tri godine« (str. 304), proizlazi da je *Pomet* prikazan 1547, »a to baš ne mogu vjerovati da je D. izašao prvi put pred publiku jednom građanskom komedijom u prozi, tim više što imamo dobra razloga misliti da je njegova prva drama bila baš *Tirena*«. ²⁸ Problem je riješio tako da je 1550. protumačio kao prepisivačku pogrešku: »Ja ne znam kako bi se izašlo iz toga škipca nego time da je ona godina 1550 u rukopisu A, premda je sasvim jasna (isp. faksimil), ipak jedna od mnogobrojnih prepisivačkih pogrešaka u tome rukopisu, te da stoji mjesto '1556'.« ²⁹

Sporio se s Petrom Kolendićem oko izvedbe *Novele od Stanca*: nakon što je Pavle Popović upozorio da bi Martolica Hajdinov – na čijem je piru *Novela* prikazana – mogao biti Martolica Vidov Džamanjić, ³⁰ Kolendić je pošao tim tragom te je utvrdio da je on 13. svibnja 1549. sklopio bračni ugovor s Anicom Kabužić, obvezavši se da će vjerenicu povesti kući najkasnije za dvije godine, a budući da mu je miraz isplaćen 2. svibnja 1550, KOLENDIĆ (1926: 36) je zaključio da »svadbu ovog Đamanjića, a dosledno i prvu predstavu Držićeve 'Novele od Stanca' treba zamisliti negde pred kraj aprila ili prvih dana meseca maja 1550. godine«. Uvjeren da je *Novela* prikazana o pokladama, REŠETAR (1930: XCV) je izračunao da su poklade 1550. završavale 18. veljače, što znači da *Novela* tada nije mogla biti prikazana, nego 1551. Izvedbu *Grižule* smjestio je između 1551. i 1556, *Džuha Krpeta* u 1554, a sumnjao je u Matijaševićevu bilješku da je *Skup* izveden u ožujku 1555, budući da je »te godine cijeli mjesec mart padao u korizmu kada se sigurno nije smjelo ni pirovati ni predstavljati« (REŠETAR 1930: XCVI). Nije odredio izvedbe komedija *Tripče de Utoľče* i *Arkulin*. S mnogo opreza Rešetar (1930: XCVI) je ponudio sljedeću kronologiju: ?1547, *Pomet*; 1548. ili 1549, *Tirena*; poslije 1548, *Grižula*; ?1550, *Dundo Maroje*; ?poslije 1550, *Pjerin*; 1550. ili 1551, *Tirena* (drugi put), *Pripovijes*, *Novela od Stanca*; 1554, *Džuho Krpeta*; poslije 1553. ili 1555, *Skup*; ?, *Tripče de Utoľče*; ?, *Arkulin*. Prijedlog je završio više puta izrečenom tvrdnjom:

²⁸ REŠETAR 1930: XCIV.

²⁹ REŠETAR 1930: XCIV.

³⁰ POPOVIĆ 1964: 103–104. Rad je prvi put objelodanjen u *Srpskom književnom glasniku*, XVI, Beograd, 1925, 34–43.

»Naročito je nesigurno, to jest apsolutno nevjerovatno, kako već rekoh, da bi *Pomet* bio stariji od *Tirene*, dok bi joj *Grižula* mogao biti lako vrlo blizu i u isto doba biti i prva D-ćeva drama (ponajviše) u prozi, za kojom su onda mogli doći *Pomet*, pa *Dundo Maroje*« (REŠETAR 1930: XCVI).

Nakon Rešetara važnije priloge za točniju kronologiju Držićevih djela dali su Petar Kolendić i Miroslav Pantić. Prvi je odredio godinu izvedbe *Dunda Maroja*, drugi *Pjerina* i *Grižule*. Devet godina nakon Rešetarove smrti, Kolendić je objavio rad u kojem je priopćio da je *Dundo Maroje* prikazan 1. ili 8. veljače 1551. Kao dokaze naveo je činjenicu da se komedija događa za vrijeme jubilarne godine 1550, što znači da je Držić komediju počeo pisati 1550, a završio ju početkom 1551.³¹ PANTIĆ (1962: 208) je među odlukama Malog vijeća pronašao jednu od 23. svibnja 1556. kojom se prijateljima Vlaha Valentinova Sorkočevića dopušta da u doba njegova pira mogu izostati sa svojih službi, iz čega je izveo zaključak da je *Grižula* prikazan potkraj svibnja ili početkom lipnja te godine. Na temelju Obložderove replike iz *Pjerina* (»Džono se Miškinov ženi; po' ću se malo prijavit; tu me gotova večera čeka«, V, str. 573) utvrdio je da je riječ o Juniju Mihovu Buniću, koji je bračni ugovor s Đivom Gradić sklopio 23. travnja 1552. te je valjda u travnju te godine njihov pir i održan.³²

Uzimajući u obzir prikupljene podatke, svoje su prijedloge kronologije iznijeli Miljenko Foretić³³ i Nikola Batušić, razlikujući se tek u jednom: za razliku od Foretića, Batušić smatra da je na piru Vlaha Nikolina Držića i Marije Sinčićević Allegretti prvo izvedena *Pripovijes*, a za njom *Tirena*, »ali svakako istom prigodom i na istom mjestu«.³⁴ U radu *Držićev »Pomet-*

³¹ KOLENDIĆ 1964.c. Rad je prvi put tiskan u *Glasi Srpske akademije nauka*, CCI, Beograd, 1951, 49–65.

³² PANTIĆ 1982–1983: 443–445.

³³ »*Pomet* – 1548, 23. I (?) – prid Dvorom. *Tirena* – 1549, 16. II (?) – prid Dvorom. *Novela od Stanca* – 1550, 15–18. II (?) – palača Frana Kabužića, pir Martolice Đamanjića. *Tirena* – 1551, 11. I (?) – palača Sinčićevićeva (Među velike crjevjare, današnja 'Ulica od Puča'), pir Vlaha Držića. *Venere i Adon* – 1551 – palača Sinčićevićeva (Među velike crjevjare, današnja 'Ulica od Puča'), pir Vlaha Držića. *Dundo Maroje* – 1551 – dvorana Vijećnice. *Pjerin* – (?) – pir Đona Miškinova. *Tripče* – (?) – kućna predstava. *Arkulin* – (?) – (?). *Džuh Krpeta* – 1554 (?), 6–14. II – pir Rafa Gučetića. *Skup* – 1555 (?) – pir Saba Gajčine. *Grižula* – 1556, krajem svibnja ili lipanj, pir Vlaha Sorkočevića. *Hekuba* – 1559, 29. I.« FORETIĆ 1969: 249. Treba istaknuti da je Foretić prvi naveo podatak da je *Pjerin* izveden na piru Džona Miškinova, premda nije objasnio o kome je riječ.

³⁴ BATUŠIĆ 1978: 52. Istog je mišljenja i Matko SRŠEN 2008: 50.

teatar« pod rasyjetom milanskog otkrića Matko SRŠEN (2008) predložio je kronologiju za razdoblje 1548–1551, u kojem je djelovala Pomet-družina, a tijekom kojega je prikazan *Pomet*, *Tirena*, *Pripovijes*, *Novela od Stanca* i *Dundo Maroje*. Nekoliko je pretpostavki njegove kronologije: a) *Pomet* je prvo izvedeno Držićevo djelo; b) *Dundo Maroje* izveden je prije no što su na Vlahovu i Marijinu piru³⁵ izvedene *Pripovijes* i *Tirena*; c) *Prolog drugi komedije prikazane u Držić na piru* prolog je *Pripovijesti*, koja se s *Tirenom* izvodila u *paketu*, a ne odvojeno; d) *Pripovijes* (praiizvedba) i *Tirena* (treća izvedba) prikazane su najprije u kući mladenkina oca Stjepana Sinčićevića, a zatim su slijedile reprize u kući Julijana Marinova Turčinovića. Slijedom podatka na naslovnici venecijanskog izdanja *Tirene* iz 1551, Sršen je u 1548. smjestio premijere *Pometa* i *Tirene*, a izvedbu *Tirene* – za koju se u drugom prologu kaže da je izvedena »onomlani« – označio je kao reprizu iz 1549. *Pomet* i *Dundo Maroje* bile su »javne predstave«, premda je prva komedija prikazana Prid Dvorom, a druga u Vijećnici. Sršen zaključuje da su *Pripovijes* i *Tirena* kroz mjesec dana pira izvedene neodređeni broj puta, no reprize nije razmjestio u mladoženjinu i mladenkinu kuću, nego samo u mladoženjinu.

Budući da se vremenom izvedbi Držićevih djela u posljednjih tridesetak godina nije bavilo, pa kako su u međuvremenu izneseni novi podaci, a i sâm sam uočio neke pojedinosti u Držićevu opusu koje donekle upotpunjavaju postojeća zapažanja, mislim da se može uspostaviti preglednija kronologija:

1548: *Pomet* – poklade, Vijećnica, Pometa-družina.

Milan Rešetar je dvojio oko godine prikazivanja *Pometa*: na temelju naslovnog natpisa *Dunda Maroja*, ispred kojega stoji formula »Laus Deo 1550«, izvedbu *Pometa* – čiji je *Dundo Maroje* nastavak – smjestio je u 1547,³⁶ jer u prvom prologu *Dunda Maroja* negromant Dugi Nos pripovijeda da je u Dubrovnik stigao »što jesu tri godine«, a i na više se mjesta u komediji kaže da su od Marova odlaska iz grada prošle tri godine.³⁷ Ipak,

³⁵ Petar KOLENDIĆ (1964.c: 154–158), primjerice, smatra da je pir bio u siječnju, dok je *Dundo Maroje* izveden u veljači 1551.

³⁶ REŠETAR 1930: XCVI.

³⁷ »Maroje: Smrt mi je, *missier mio*, a ne sin! Mori me na prješju! Jesu tri godišta, vjerivši ga, ja lud dah mu, dah mu u ruke pet tisuća, ajme!« (I, 1, str. 310); »Pera: U tri godišta, odkle

Rešetar je, kako je rečeno, zbog neprihvatanja da je Držićev prvi kazališni nastup bio »građanska komedija« u prozi, 1550. smatrao prepisivačkom pogreškom, pa je izvedbu *Dunda Maroja* datirao u 1556, a *Pometa* u 1553, u čemu ga je jedini podupro Franjo Švelec.³⁸ Nakon što je Petar Kolendić izvedbu *Dunda Maroja* smjestio u 1551, za *Pometa* – kao prvu Držićevu dramu – ustalila se 1548. godina.

Prevladalo je mišljenje da je *Pomet* prikazan Prid Dvorom. Tek je REŠETAR (1922: 98) jednom pomislio na Vijećnicu, no odrekao se tog stajališta (REŠETAR 1930: XCVI), a istu je tezu iznio i Wendell COLE (1967: 584). Ipak, i u rješavanju tog pitanja presudnu je riječ dao Kolendić, tumačeći jednu rečenicu iz proslova Dugoga Nosa: »Ja što jesu tri godine, ako se spomenujete, putujući po svijetu srjeća me dovede u ovi vaš čestiti grad, i od moje negromancije ukazah vam što umjeh. Scijenim da nijeste zaboravili kako vam Placu, tu gdje sjedite, u čas glavom ovamo obrnuh i ukazah prid očima, a na njoj bijehote; i opet ju stvorih u zelenu dubravu, od šta plakijer imaste« (str. 304).³⁹ Njemu je taj dio bio »protivrečan« naslovu *Dunda Maroja*, u kojemu se kaže da je komedija prikazana u Vijećnici, a tobožnji spor riješio je tako da je zaključio sljedeće: *Dundo* je pripreman za prostor Prid Dvorom, izvedbu su omele »kakve nesavladljive smetnje, možda užasna bura«,⁴⁰ predstava je premještena u Vijećnicu, ali su u tekstu komedije ostale neizmijenjene rečenice koje govore o Placi, a netko je, »možda i sam Držić, u naslovu komedije, da eventualno ne zaboravi, naknadno dodao reči 'prikazana u Vijećnici od kompanjije Pomet družina'«. ⁴¹ Meni se čini da spomenuti dio treba tumačiti drukčije: gledatelje koji u Vijećnici čekaju izvedbu *Dunda Maroja* Dugi Nos podsjeća kako im je prije tri godine u tom

je iz Grada pošao, ne pisat ni meni ni nikomu od svojih jednu ciglovitu knjižicu!« (I, 9, str. 320); »Pomet: Jes tri godišta er sam otuda, ni se vabim veće tamo na pečene jetre« (II, 1, str. 325); »Baba: Vjeren je, jesu tri godišta« (III, 17, str. 357).

³⁸ ŠVELEC 1968: 21.

³⁹ REŠETAR (1930: CXIII) o tom dijelu ovako sudi: »Naprotiv moglo bi biti da je neka promjena mjesta bila u *Pometu*; bar kao da na to slute riječi što ih Negromant kaže u svojoj pozdravnoj govoranciji u *Dundu Maruju* o onome što je činio kad je prije tri godine (kad se davao *Pomet*) bio u Dubrovniku: (...) znači li to da su gledaoci, sjedeći na Placi, na pozornici najprije vidjeli Placu na kojoj bijahu, pa da se je 'šena zakrila' i mjesto Place vidjela se dubrava?«.

⁴⁰ KOLENDIĆ 1964.c: 161.

⁴¹ KOLENDIĆ 1964.c: 162.

istom prostoru prikazao *Pometa*, u Vijećnici im je dočarao Placu, »a na njoj bijehote« (palača Velikog vijeća nalazila se na Placi). Sasvim jednostavno: scenski prostor *Pometa* bila je Vijećnica, dramski prostor bila je Placa. Stoga držim da *Pomet* nije prikazan na otvorenom, nego u zatvorenom prostoru.⁴²

Da je *Pomet*, a ne *Tirena* prva Držićeva izvedena drama sudim po spomenutoj rečenici, kojom se najprije podsjeća na djelo koje se događalo na Placi, »obrnutoj« u scenski prostor Vijećnice, a zatim djelo koje se izvodilo na Placi, na kojoj je »stvorena« zelena dubrava, upravo onako kako se toj preobrazbi čudi Obrad u prvom prologu *Tirene*: »Ka je ovoj dubrava? Ali su i ovdje gore? / Kô li se gizdava uvrže meu dvore?« (s. 53–54, str. 206). Odbacujem Kolendićevo mišljenje da se primjedba o »zelenoj dubravi« odnosi na neko danas nepoznato djelo koje je prikazano nakon *Pometa*,⁴³ ako ni zbog čega drugog, onda zbog pragmatičnih razloga: ako je *Pomet* bio približnog opsega kao *Dundo Maroje*, teško da bi nakon njega mogla biti izvedena još koja predstava, i zbog broja glumaca i zbog koncentracije publike, konačno, vremenski bi sve trajalo predugo. Uostalom, ništa ne znamo o sociološkim aspektima nekadašnjih izvedbi: jesu li se predstave prekidale stankama ili nisu, je li na duljinu komada utjecalo vrijeme zalaska sunca, ograničenja kretanja po gradu, što točno znači da su predstave izvođene »uvečer«,⁴⁴ kad je bilo vrijeme večere u Dubrovniku 16. stoljeća, u koje je to doba, primjerice, večerala publika koju Vukodlak poziva na kraju *Pripovijesti* (»Grubiša, ovamo! Veseli da' vjeru, / a Vlaha vas tamo čeka na večeru«, 8, s. 344–345) ili ona koju Tripče u komediji *Tripče de Utolče* »in-vitava u Gardzariju na večeru« (V, 6, str. 526), koliko je, dakle, jedna tako trivijalna okolnost kao što je prazan trbuh utjecala na trajanje predstave. Zato mislim da nakon *Pometa* nije izvedena nikakva predstava: dvije u nizu

⁴² O tome sam pisao u radu *Nekoliko rečenica s početka prvoga prologa Dunda Maroja* (TATARIN: 2008).

⁴³ »A posle odmora, još iste večeri, kad se ponovo 'otkrila šena', kad su uz to stvarno uklonili i zavesu u pozadini sa slikom Dvora i Vijećnice ili je prekrili novom slikom, mogli su gledaoci videti odjednom izmjenjenu pozornicu, ovaj put 'zelenu dubravu', koju će 1549. godine u toj istoj tehnici, i na tom istom mestu, upotrebiti Držić i u svojoj *Tireni*«. KOLENDIĆ 1964.c: 161.

⁴⁴ »Sinjori vlasteli, dobro ste našteni! I vi, vladike, dobar vi večer!« (*Džuho Krpeta*, str. 420); »Njarnjasi, kako znate, večeras festižaju« (prolog *Skupa*, str. 430); »A to je, er Ljubav večeras hoće združiti Vlaha Sarkočevića svojom vjerenicom, a to se ne može učinit bez čiste Dijane« (*Grižula*, IV, 6, str. 493).

bile bi jednostavno previše. Kako neizravno doznajemo iz drugog prologa *Dunda Maroja*, *Pomet* je imao raskošniju scenografiju nego njegov nastavak, odnosno pozornicu su spremali stručnjaci: »I ako ne uzbude šena lijepa kako i prva, tužimo se na brijeme koje nam je arkitete odvelo« (str. 307).

1548: *Tirena* – poklade, Prid Dvorom.

Kad je o *Tireni* riječ, najčešće su se postavljala tri pitanja: a) je li tiskana za Držićeva života kao samostalna knjiga ili kao dio *Pjesni*; b) je li prikazana prije *Pometa* ili poslije te komedije; c) što znači prilog »onomlani« u drugom prologu drame. Ignjat Đurđević u spisima *Pismo Radu Miličiću*⁴⁵ i *Vitae et carmina*⁴⁶ nije naveo godinu tiskanja, no Črijević je bio određeni: godinu sklapanja bračnog ugovora Vlaha Nikolina Držića i Marije Sinčićević Allegretti uzeo je kao godinu njezine prve izvedbe (1548), a u pogledu tiska je jasan: *Tirena* je prvi put objavljena u Veneciji 1551.⁴⁷ O izdanju iz 1551. poslije je govorio i Ivan Kukuljević Sakcinski: ako je taj podatak u radu *Pjesnici hrvatski XVI. vieka* možda i preuzeo od Črijevića,⁴⁸ čini se da u *Bibliografiji hrvatskoj*⁴⁹ potječe iz *prve ruke* jer je naveo format (osmina), no ne i broj stranica; konačno, u rukopisu *Cvjetje Pěšnikah Ilirskih* Kukuljević je prepisao *Tirenu*, naslovljujući ju »Tirena komedija, spjevana po Marinu Držiću u Dubrovniku, prikazana prid Dvorom godišta 1548., u kojoj ulazi bojni način od moreške i tanac na način pastijerski«, što je donekle prestiliziran naslov izdanja iz 1551.⁵⁰ Nakon što je Ennio

⁴⁵ »Marino Darscia, poeta illirico, diede in luce la sua commedia detta 'Tirrena' e varie altre canzoni elegantissime e più volte ristampate« (»Marin Držić, ilirski pjesnik, objelodanio je svoju komediju nazvanu *Tirena* i mnoge druge birane pjesme, više puta tiskane«). KOLENDIĆ; POPOVIĆ 1935: 4.

⁴⁶ »Adhuc juvenis Thirrenam, bucolicam comoediam, edidit Illyrico carmine, ob elegantiam et pondus verborum saepius typis mandatam (...) Edidit Tirrenam, Adonidem, Ludibria Stantii et librum amorum carmine, quae sunt typis edita« (»Još kao mladić napisao je na ilirskom jeziku bukolisku komediju *Tirenu*, koja je zbog istančanosti i vrsnoće izraza doživjela veći broj izdanja. [...] Izdao je *Tirenu*, *Adona*, *Novelu od Stanca* i *Pjesni ljuvene* – ta su djela tiskana«). POPOVIĆ 1905: 59, 61.

⁴⁷ ČRIJEVIĆ 1977: 382.

⁴⁸ »Tirena komedija, tiskana prvokrat za života Marinova u Mletcih god. 1551. i posvetjena od njega Maru Makulji Puciću«. KUKULJEVIĆ SAKCINSKI 1858: 74.

⁴⁹ KUKULJEVIĆ SAKCINSKI 1860: 32.

⁵⁰ TIRENA COMEDIA | MARINA DARXICHIA | PRIKASANA VDV | brouniku godifcta. M. D XLVIII | VKOIOI VLASI BOI NA NACIN | od morescke; i Tanaz Na | Nacin pastirschi; | M. D. LI.

Stipčević u Biblioteci Nazionale Braidense u Milanu pronašao izdanje iz 1551,⁵¹ Črijevićeva je i Kukuljevićeva tvrdnja da je *editio princeps* tiskan za Držićeva života dokumentirana, ali se pojavio i novi podatak: *Tirena* je izvedena 1548, a u njezinu se prvom prologu kaže da je to bilo o pokladama.⁵² Na naslovnici je istaknuto da je prikazana u Dubrovniku, što možda korespondira s onim mjestima prvog prologa gdje se kaže da će baš tim djelom Držić »proslavit ovi grad«.

Naslovnica *Tirene* zapravo je zbunjujuća: u podnožju grba grofa Collaltina di Collalta – kojim je Andrea Arrivabene (1534–1570) opremio knjigu – upisano je mjesto tiska (»In Vinegia«), tiskarov pseudonim (»al segno del Pozzo«) i godina (MDXLVII). Taj je tipografski znak Arrivabene koristio samo na naslovnicama knjiga Giuseppa Betussija (?1512/1515–?1573), poznatog prevoditelja Boccacciovih latinskih djela na talijanski: *Libro di m. Gio. Boccaccio delle donne illustri (De claris mulieribus)*, 1545; *I casi de gli huomini illustri opera di m. Giouan Boccaccio partita in nove libri (De casibus virorum illustrium)*, 1545, ²1551; *Genealogia de gli dei i quindecim libri di m. Giouanni Boccaccio (De genealogiis deorum gentilium)*, 1547. Betussi je djelovao pod Collaltovim patronatom, posvećivao mu je panegirične predgovore pa je zacijelo to razlog zašto se na njegovim prijevodima Boccaccia, tiskanim kod Arrivabenea, nalazi Collaltov grb. Arrivabene je mjesto, pseudonim i godinu u tim izdanjima upisivao u lentu na dnu grba: primjerice, na knjizi *I casi de gli huomini illustri* iz 1551. stoji: »In Vinegia al segno del Pozzo MDLI«. Osim te, druge godine na toj naslovnici nema, što znači da je knjiga tada nedvojbeno objavljena. Kad je o *Tireni* riječ, ne može se tako zaključivati jer ispod grba stoji MDLI, dakle to je godina izdanja. Zašto je međutim u lentu upisana 1547, ne može se reći, osim ako tiskar nije prenio Collaltov grb s prijevoda *Genealogia de gli dei*, iz nekih danas nejasnih razloga ne izmijenivši godinu (možda je jednostavno riječ o previdu?). Uopće, zagonetno je kako se baš taj znak našao na naslovnici Držićeve knjige, ima li u svemu kakve simbolike ili je ipak riječ o slučaju i tiskarovoj

⁵¹ STIPČEVIĆ 2007: 1057–1061. Faksimilni pretisak *Tirene i Pjesni* – sa Stipčevićevim pogovorom – objavila je zagrebačka Školska knjiga: DRŽIĆ 2008.a; DRŽIĆ 2008.b.

⁵² »Kupido: O ki nas slušate s ljubavi i s radosti, / veće ne čeka'te sad ove mladosti; / zač oni pođoše njih dragu vil slidit, / a mene ođoše ki vladam nebo i svit, / da budem moliti priklono sada svih, / da srce primiti budete dobro njih / i ljubav kome sad hotješe zadosti / ovo brieme od poklad uzvisit radosti« (V, 6, s. 1679–1686, str. 254).

pragmatičnosti. Treba također uočiti da neki elementi upućuju da su *Tirena* i *Pjesni* tiskane u istoj tiskari: elegantni tip slova (italic), izgled slova, oznake za knjižne blokove, konačno, sitni florealni ukras (stilizirana trolisna djetelina) koji se nalazi na naslovnici te na kraju posvete *Pjesni* nalazi se i na kraju *Tirene*. To bi moglo upućivati na suradnju Niccolò Bascarinija, izdavača *Pjesni*, i Arrivabenea na tiskanju Držićevih knjiga. Uostalom, poznato je da su radili zajedno: knjiga *Della sfera del mondo* (1552) Alessandra Piccolominijsa na naslovnici ima jedan od Arrivabeneovih tipografskih znakova (stablo koje udara grom) i njegov pseudonim, a na kraju knjige potpisao se Bascarini: »*In Venetia per Nicolò de Bafcarini. Nell'anno di nostra salute. MD LII.*«.

Treba se pitati i sljedeće: je li Držić o pokladama 1548. izišao pred publiku s *Pometom* i *Tirenom*? Ako sudimo po spomenutoj rečenici iz prologa Dugoga Nosa, odgovor je potvrđan: negromant se prisjeća događaja otprilike tri godine i pritom govori o dvije predstave. Redosljed navođenja valjda sugerira i redosljed izvedbi, a prvi prolog *Tirene* signalizira da su njegov sadržaj uvelike odredile izvanliterarne okolnosti, koje sam sklon vezati uz izvedbu *Pometa*.⁵³ *Pomet* i *Tirena* napisani su prije 1548, a kada točno, u ovom je trenutku nemoguće utvrditi (možda između 1545, kad se Držić vratio iz Italije, i 1547),⁵⁴ no vjerujem da je komedija nastala prije pastorale te da je na sastavljanje *Tirene* Držića potaknula recepcija *Pometa*, koji je bio nedvojbeno inovacija u književnosti njegova doba. Pritom se nameće pitanje kako je pisac mogao naslutiti što će se dogoditi nakon izvedbe *Pometa* pa se *osigurao* s još jednom predstavom? Ako je vjerovati tvrdnji iz prologa *Skupa* da se o predstavama pripovijedalo dok su se još pripremala, pa ako se uzme u obzir činjenica da su djela kolala u rukopisima, valjda ni s *Pometom* nije bilo drukčije: teško je vjerovati da njegov sadržaj nitko nije poznao, da su glumci, koji su ga pripremali, o njemu šutjeli, da Držić komediju baš nikome nije dao na čitanje, uopće, da o njoj nisu razgovarali oni koji su na bilo koji način bili zainteresirani za književnost. Jer, kazališna predstava u Dubrovniku 16. stoljeća ipak je bila javna stvar. Uostalom, neovisno o tome

⁵³ O svemu detaljnije u TATARIN 2009.

⁵⁴ Đurđević i Črijević tvrde da je Držić *Tirenu* napisao kao »mladić«, a on sam u posveti Puciću neodređeno kaže: »Budući, gospodine Maro, vridni vlasteline, plemenita krvi, srčani prijatelju, od mnogih moljen bio da komediju *Tirenu* (koju ovo minuto vrime, za ne stat zaludu, složih i za arajdat prijatelje prikazah) dam na svitlos, ...« (str. 204).

gdje je *Pomet* prikazan, morao je dobiti odobrenje vlasti pa je gotovo nemoguće da do izvedbe Držić nije čuo kakve-takve komentare o komediji. Ako tako sagledamo problem, nije teško zamisliti okolnosti u kojima pisac može napisati i pravodobno pripremiti dvije žanrovski i tematski različite drame za poklade iste godine. Pritom bih naglasio tezu da je prvi prolog *Tirene* nastao neposredno prije izvedbe, kad je bilo potpuno jasno što nekima nije bilo po volji u *Pometu*, a zbog čega je sadržaj prologa *Tirene* – i njezin kraj⁵⁵ – takav kakav jest. Sve u svemu, 1548. bila je turbulentna: prikazan je *Pomet*, Držiću je predbacivano da djelo nije literarno, izvedena je *Tirena*, kao potvrda da zna pisati i onako kako se od *pravoga* pisca očekuje (u stihovima), nakon čega je optužen za »lupeštvo«.⁵⁶

1549: *Tirena* – poklade, Prid Dvorom.

Dio je književnih povjesničara kao godinu praizvedbe *Tirene* navodio 1547 (A. Pavić), dio 1548,⁵⁷ dio 1549.⁵⁸ U uvodu kritičkom izdanju Rešetar se kolebao među 1548. i 1549, no odlučio se za potonju,⁵⁹ isto kao i Petar Kolendić, što je potom prevladalo u struci. Uporište za tu tvrdnju bili su stihovi iz drugog prologa, koje izgovara Obrad: »U vrime od poklad onomlani dođoh / u liepi ovi grad i Vučetu nađoh, – (...) Onomlani u pjesni pripièva Ljubmira / i vile ljubezni i divjač satira; / ma vjetri ne daše ništa čut, brate moj! / Sjever odtud dmaše usiono tolikoj, / da srca pucahu od studeni i mraza, / ter ljudi bježahu smrtnoga poraza« (s. 87–88, 141–146, str. 191, 192). Poklade su 1549. trajale između 16. veljače i 5. ožujka.⁶⁰ Budući da su ti stihovi izgovoreni na Vlahovu i Marijinu piru, održanom 1551, izračunalo se da je praizvedba *Tirene* bila 1549. No, pronalaskom izdanja iz 1551. ta

⁵⁵ »Za drugo ništor ja, o puče, neću rit, / zač sunce, koje sja, svitlo će vazda bit; / nenavis ne more učinit nemila / da ruža od gore nî rumena i bila« (V, 6, s. 1687–1690, str. 254).

⁵⁶ Vidjeti o tome zanimljiv rad Davida Šporera (ŠPORDER 2009).

⁵⁷ KUKULJEVIĆ SAKCINSKI 1858: 73; PETRAČIĆ 1879: VII; REŠETAR 1922: 98; KOLENDIĆ 1926: 35.

⁵⁸ KOLENDIĆ 1964.a: 66 (rad je prvi put objavljen u Poletu, II, 5, Beograd, 1949, 24–30); KOŠUTA 1982: 42 (rad je prvo objavljen na talijanskom jeziku: *Siena nella vita e nell'opera di Marino Darsa /Marin Držić/*, Ricerche slavistiche, IX, Roma, 1961, 67–121); RATKOVIĆ 1968: 52; ŠVELEC 1968: 21; FORETIĆ 1969: 249; BATUŠIĆ 1978: 52; NOVAK 1984: 29; BOGIŠIĆ 1996: 122.

⁵⁹ REŠETAR 1930: XCVII.

⁶⁰ KOLENDIĆ 1964.a: 66.

se računica morala korigirati: ako je praižvedba bila 1548, stihovi o izvedbi koju je »onomlani« ometao vjetar upućuju na izvedbu koja se smatrala prvom, a zapravo je druga. Pritom se međutim nameće pitanje: zašto se Držić sjeća te predstave, održane u nepovoljnim vremenskim prilikama, zašto ne navodi onu koja je (valjda) izvedena u boljim uvjetima, onu iz 1548?

Iznio bih nekoliko zapažanja. Prvo, do osamdeset šestoga stiha, do Obradove replike »Nemoj se čuditi, – sve ti ću kazat ja« (str. 191), drugi prolog ima pirnu intonaciju, no od toga trenutka tema se mijenja, pa Obrad počinje govoriti o Marinu Držiću, a taj se njegov monolog ne može razumjeti ako se ne pozna je prvi prolog, na kojega se tu očito intertekstualno referira: Držić se hvali kao miljenik vila, koje su mu dale »diple«, simbol pjesničke slave, da »Dubrovnik slavni grad svireći proslavi« (s. 110, str. 191), što nije ništa drugo doli varijacija stihova iz prvog prologa (»da ovu državu proslavi do nebes«, »proslavit ovi grad i puku dat rados«, s. 124, 132, str. 208); drugo, o svemu je tome Obrad saznao »onomlani« o pokladama, i to od Vučete (glavnoga govornika prvog prologa); treće, ne samo da se »onomlani« od Vučete »čuda naslušao« nego se i »nagledao većih«; četvrto, »odtada« (od »onomlani«) Obrad nije napuštao Dubrovnik, već je provjerio ono što mu je Vučeta govorio; peto, »onomlani« je Obrad čuo prigovore da Držić nije pjesnik: »'Istina nije toj, Vlašiću!' veljahu, / 'Držića svi znamo pobolje nego ti, / priko mora tamo ki učī sviriti, / komu se raspuknu sviraoca učeći, / a grlo zamuknu, u Gradu hoteći / s spievaoci boljima glasom se natjecat, / visok glas tko ne ima, s kojim ga nī spievat!'« (s. 122–128, str. 191–192); šesto, baš te godine kad je došao u Dubrovnik, dakle »onomlani« o pokladama, Držić »u pjesni priprièva Ljubmira / i vile ljubezni i divjač satira« (riječ je o varijaciji stihova iz prvog prologa: »Taj stavi u pjesan nesreće Ljubmira / i vile ljuvezan i divjač satira«, s. 129–130, str. 208); sedmo, Obrad o sadržaju *Tirene* govori u samo dvama stihovima, što je dovoljno jer je sadržaj poznat.⁶¹

Što se može zaključiti iz Obradovih riječi? Prije dvije godine o pokladama stigao je u Dubrovnik, susreo Vučetu, on mu je ispričao priču o Držiću, koju je Obrad i sam provjerio. »Onomlani«, kad je Obrad stigao u grad,

⁶¹ Ne treba zaboraviti da se u posveti *Svitlomu i uzvišenomu vlastelinu Maru Makulji Puciću Marin Držić* kaže da se *Tirena* širila u prijepisima, pa je i otud njezin sadržaj bio poznat. ČALE 1987: 204.

Držić »u pjesni priprièva Ljubmira«, i »odtada / dielit se ne umih iz ovoga grada« (s. 91–92, str. 191). No, Obrad je »onomlani« predstavu gledao, pa zna da ju je ometao vjetar te da su ju mnogi napustili, i stoga će na piru biti ponovljena. Ako je Obrad svjedočio i nekoj drugoj predstavi, izvedenoj u mirnijim uvjetima, zašto ju ne spominje, zašto je važna baš ta »studen« predstava, zašto je vrijedna priče izvedba koju je pratilo ekscesno vrijeme? Ako je Obrad stigao u grad prije dvije godine, a ne prije, i ako je tada gledao »Ljubmira / i vile ljubezni i divjač satira«, i ako se »odtada« u gradu zadržao, dapače, sasvim se lijepo snašao (»kûplju se u vinu«, s. 138, str. 192), onda je gledao *Tirenu* 1549, a ne 1548. Koliko god bilo neobično, Obrad iz nekog razloga ne potvrđuje izvedbu iz 1548. U ovom trenutku ne znam objasniti Držićevu potrebu dvostrukog osvrtnja na preklanjku predstavu; nije ju morao spomenuti, a ako je to već učinio, zacijelo je imao razlog. Možda bi se smjelo nagađati tek to da referira na vremenski bližu predstavu, zapamćenu baš po lošim uvjetima izvedbe, čime se objašnjava zašto ju je odlučio ponoviti na rođakovu piru (»Tim hoće Ljubmira priprievat i danas / sega slavna pira na počtenje i na čas«, s. 147–148, str. 192).

Ukratko: u trenutku kad Držić piše posvetu Marinu Ivanovu Puciću (Maro Makulja), *Tirena* je već izvedena, pisac to posebno naglašava (»za arajdat prijatelje prikazah«), a premda zna točan broj izvedbi, na naslovnici ističe samo jednu, nedvojbeno prvu. Terminologija mu je pritom jasna: »složiti« = napisati, »prikazati« = izvesti, »dati na svitlos« = tiskati, pa otpada pretpostavka da se glagol »prikazati« na izdanju iz 1551. možda rabi u značenju glagola »složiti«. U *Pjesnima* je objavio drugi prolog *Tirene* – izgovoren 1551 – iz kojeg saznajemo za izvedbu upriličenu »onomlani«, dakle 1549. Zašto Obrad sjećanja smješta u tu, a ne u godinu prije, nije jasno.

1550: *Novela od Stanca* – pir Bartula (Martolice) Vidova Džamanjića (Martolica Hajdinov,⁶² oko 1530–1578) i Anice Kabužić (oko 1528 – ?), palača mladenkina oca Frana Marinova Kabužića na Pustijerni.⁶³

⁶² Na početku prijepisa u *Rešetarovu rukopisu* stoji da je *Novela* »prikazana u Marto[lice Hajd]jinova na piru« (list 88v), a na kraju »u Martolice Vidova« (list 90v).

⁶³ Ako je kronologija točna, *Novela* je prva Držićeva drama napisana za pir. Tumačeći urotnička pisma, Nenad VEKARIĆ (2009: 12, 14) je Držićev prevratnički pokušaj šire kontekstualizirao, i to upravo na temelju pirnih drama izvedenih »na vlasteoskim svadbama Bobaljevićeva klana (Zamagna, Pozza, Palmota, Gozze), za razliku od Nalješkovića

U radu *Kad je postala Držićeva »Novela od Stanca«?* Kolendić izvedbu stavlja na kraj travnja i početak svibnja 1550 (str. 36), dok u radu *Držićev Stanac u poslovcama* kaže da je *Novela* izvedena »negde poslednjih dana karnevala, dakle neposredno pred 18. februar 1550. godine«. ⁶⁴ Kao što je već navedeno, Rešetar je mislio drukčije: budući da se u Martoličinu i Aničinu bračnom ugovoru navodi da će mladoženja mladenku »u roku od dvije godine primiti u kuću u kojoj stanuje« (pri čemu je ostavljena mogućnost da se to dogodi i prije: »a rečena gospođa Anica da će u rečenom roku ili prije, ako to on zatraži, poći u njegovu kuću radi konzumacije rečenoga braka«), ⁶⁵ pa kako je Martolica većinu miraza primio do 2. svibnja 1550, a poklade su 1550. trajale od 6. siječnja do 18. veljače, zaključio je da pir nije upriličen te godine, nego sljedeće. Poklade su 1551. trajale između 6. siječnja i 10. veljače ⁶⁶ pa je – misli Rešetar – nekoga datuma u tom razdoblju *Novela* prikazana.

Treba međutim reći sljedeće: pirovi nisu nužno morali biti u pokladnom razdoblju, nego su priređivani onda kad je bio isplaćen veći dio miraza.

(Bona Klaričić pripadnik je Gundulićeva klana) (...) Stoga mislim da Držićeva urotnička igra nije ekstravagantni čin već pomalo zamorena književnika, nego jedna neuspjela epizoda plana Bobaljevićeva klana da detronizira Gundulićev klan.

⁶⁴ DRŽIĆ 1964: 109.

⁶⁵ »13. mai 1549. Ser Martholizza Vitti de Zamagno ex una parte et domina Anniza, filia ser Francisci Marini de Cabogha, ex altera sponte cum Dei nomine insimul matrimonium contraxerunt per verba de praesenti dicto videlicet ser Martholiza in ipsam dominam Annizam, tamquam in suam legitiman sponsam et futuram uxorem, et dicta domina Anniza in ipsum ser Martholizam, tamquam in suum legitimum sponsum et futurum maritum, ambobus secundum canones sacrosanctae romanae ecclesiae legitime ad invicem consentientibus et promittentibus, dicto videlicet ser Martholiza de traducendo domum habitationis suae praefatam dominam Annizam hinc ad duos annos proxime futuros, et dicta domina Anniza de eundo domum suam pro dicti matrimonii consumatione ad dictum tempus et ante ad omnem suam voluntatem« (»13. svibnja 1549. Gospodin Martolica Vidov Džamanjić s jedne strane, i gospođa Anica, kći gospodina Frana Marinova Kabužića s druge strane, svojevrijeme su u Božje ime sklopili međusobni brak time što su nazočni izrekli uobičajene formule: rečeni gospodin Martolica da uzima istu gospođu Anicu za svoju zakonitu mladenku i buduću suprugu, a rečena gospođa Anica da uzima istoga gospodina Martolicu za svoga zakonitoga ženika i budućega supruga. Oboje su, prema kanonima Presvete Rimske Crkve, zakonito prihvatili jedno drugo i obećali sljedeće: rečeni gospodin Martolica da će rečenu gospođu Anicu u roku od dvije godine primiti u kuću u kojoj stanuje, a rečena gospođa Anica da će u rečenom roku ili prije, ako to on zatraži, poći u njegovu kuću radi konzumacije rečenoga braka«. Preveo Šime Demo). Prijepis ugovora (Državni arhiv, Dubrovnik, *Pacta matrimonialia*, sv. 8, f. 79r–79v) donio je Petar KOLENDIĆ 1926: 36 (bilješka 10).

⁶⁶ KOLENDIĆ 1964.a: 65.

Kako pokazuje Zdenka Janeković Römer, »mlada se nije mogla preseliti u kuću muža prije nego što je bio plaćen barem dio miraza u gotovini«,⁶⁷ a mirazna se isprava sastavljala nakon što je miraz bio isplaćen u cijelosti i tada se bračni ugovor poništavao. Frano Kabužić isplaćivao je miraz u obrocima: 7. svibnja 1549. isplatio je 34 dukata, 15. travnja 1550. dva je puta isplatio po 200 dukata, a 2. svibnja 1550. isplatio je 366 dukata. Dakle, do početka svibnja od predviđenih 1000 isplatio je 800 dukata.⁶⁸ S obzirom na očito ubrzanu isplatu miraza, moglo bi se zaključiti – dakle, prihvatiti prvi Kolendićev zaključak – da je *Novela* izvedena 1550. Slijedom svoje datacije Rešetar je pretpostavio da je Držić – stavljajući *Pripovijes* prije *Novele* u izdanju *Pjesni* – sugerirao i redosljed njihova nastanka,⁶⁹ pa su stihovi koje izgovara Dživo Pešica (3, s. 151–156) u *Novelu* ušli iz *Pripovijesti* (gdje ih izgovara Vukodlak),⁷⁰ no moglo bi biti i obratno.

1551: *Tirena* – pir Vlaha Nikolina Držića (? – 1567) i Marije Sinčićević Allegretti (oko 1530–1590), palača Julijana Marinova Turčinovića (Džulo Pjorović), mladoženjina djeda po majci.

Vlaho i Marija⁷¹ sklopili su bračni ugovor 12. studenoga 1548, no u njemu nije određeno za koliko će ju godina Vlaho povesti kući, nego je na tom mjestu ostavljena praznina.⁷² U trenutku sklapanja ugovora Vlaho je u

⁶⁷ JANEKOVIĆ RÖMER 2007: 134.

⁶⁸ Mirazna je isprava sastavljena 17. veljače 1562, što znači da je Franu trebalo dugo da isplati preostalih dvjesto dukata.

⁶⁹ REŠETAR 1930: LXXXIX.

⁷⁰ »Zovem se Sedmi muž, prezime Dugi nos, / nosim dom kako spuž na sebi gdi sam gos. / Pijem vince bez vodice; / voda mi je bistra mila, / gdi mâ ljubi mije lice / kad je od ruže venčac svila« (1, s. 64–69, str. 288).

⁷¹ Za razliku od plemkinja, koje se u bračnim ugovorima tituliraju *domina*, za Mariju, kao antuninku, rabi se izraz *sponsa*. Zanimljivo je međutim da se Vlaho dvaput titulira onako kako su se isključivo titulirali plemići – *ser* (»uenerabili ser Blasio«).

⁷² »Ambobus secundum canones Sacrosanctae Romanae Ecclesiae legitime ad inuicem consentientibus et promittentibus, dicto uenerabili ser Blasio de traducendo domum suae habitationis pefatam Mariam, sponsam suam, pro consumatione matrimonii hinc ad annos (*ostavljena praznina*) proxime futuros, et dicta Maria de eundo domum suam pro dicta matrimonii consumatione ad dictum tempus, et ante ad omnem suam uoluntatem« (»Oboje su se u skladu s kanonima Presvete Rimske Crkve zakonito međusobno složili i dali obećanje: rečeni gospodin Vlaho da će odvesti u kuću u kojoj živi rečenu Mariju, svoju zaručnicu, radi konzumacije rečenoga braka u roku od godina /*ostavljena praznina*/ od sada, a rečena Marija da će ići u njegovu kuću radi rečene konzumacije braka do toga

cijelosti mirazno namiren s tisuću zlatnih dukata,⁷³ dakle nije bilo zapreka da Mariju ubrzo oženi. Zašto u ugovoru nije precizirano vrijeme odvođenja mladenke »pro consumatione matrimonii«, nemoguće je reći, kao što se može tek nagađati ima li sklapanje ugovora u studenome kakve veze s djedom Julijanom (umro je u prosincu 1548). Da se pir održao 1551. izračunao je Milan Rešetar na temelju Obradove opaske iz drugog prologa: »Ključ je mi ončas da od krčme Bojković, / ke držim i sada, i Martin Šumičić, / komu ovdje sad služim na piru šurinu« (s. 135–137). Obrad je dakle u službi Stjepana Jeronimova Nenko (supruga Držićeve sestre Pere)⁷⁴ i Martina Ivanova Šumičića,⁷⁵ koji je u trenutku pirovanja Vlahov »šura«. Naime, nakon smrti žene Fjore,⁷⁶ Martin je 1. listopada 1550. sklopio bračni ugovor s Vlahovom sestrom Đivom: »Ako je dakle Vlaho na svojem piru bio zbiļa već šurinom Martinovim a nije tek anticipando tako prozvan, onda je pir Vlahov, a s ním i druga predstava *Tirene* i postanak *Venere* mogao biti tek g. 1551«. ⁷⁷ Tome bih dokazu dodao i sljedeći: prvo dijete Vlaha i Marije – gluhonijemi sin Nikola – rodilo se 13. lipnja 1552.⁷⁸ Petar Kolendić je mislio

vremena, a prije toga ako poželi«. Preveo Šime Demo). Državni arhiv, Dubrovnik, *Pacta matrimonialia*, sv. 8, f. 70v.

⁷³ »Quos ducatos auri mille prefatus Blasius, sponsus, sponte confessus fuit habuisse a dicto Stephano, socio suo, pro integra solutione presentis pacti« (»Rečeni je Vlaho, zaručnik, svojevolumno priznao da je primio tu tisuću zlatnih dukata od rečenoga Stjepana, svoga tasta, kao cijelu isplatu ovoga ugovora«). *Pacta matrimonialia*, sv. 8, f. 71r.

⁷⁴ »Obitelj Nenchi odnosno Nenković nazivana je još i Bojković prema pretku Nenu Bojkoviću, pa je tako i upisana 1430. godine u matrikulu bratovštine antunina«. Slavica STOJAN 2007: 91.

⁷⁵ Obrad je očito stvarna osoba koja je bila Nenkov i Šumičićev zaposlenik. Da nije, bilo bi besmisleno navoditi tu činjenicu.

⁷⁶ Njezina je oporuka registrirana 14. prosinca 1549, što znači da je te godine umrla. Držić joj je posvetio nadgrobnice *U smrt od Fjore Martinove Šumičić i Epitaphio*.

⁷⁷ REŠETAR 1930: XCII.

⁷⁸ »№ 35. Nicolo figliolo del antedetto Biagio de № 21 naque del 1552 adi 13 giugno a hore 13. Naque mutto et sordo, et al presente viue molto virtuoso. La parzognia che fece il detto Nic[olo] et frat[elli] con Stefano lor frate[ll]o apare in Diu[ersi] de Cancel[laria] del 1590 adi 29 nouem[bre] c[arta] 21. La seconda parzognia che poi fecero li detti frat[ell]i fra loro apare in Diu[ersi] ed Cancel[laria] del 1594 adi 30 agosto c[arta] 3« (»Br. 35. Nikola, sin Vlaha navedenoga prije pod br. 21, rođen je u 13 sati 13. lipnja 1552. Rodio se gluhonijem i danas vrlo krepkosno živi. Dioba što ju je spomenuti Nikola s braćom izvršio s njihovim bratom Stjepanom razvidna je iz *Diversa Cancellariae* za 29. studenoga 1590, f. 21. Druga podjela, koju su zatim između sebe izvršila spomenuta braća, razvidna je iz *Diversa Cancellariae* za 30. kolovoza 1594, f. 3«. Prevela Snježana Husić). Stjepan KASTROPIL 1961: 241.

da je *Tirena* izvedena »negde između 6. i 11. januara. Najverovatnije baš u nedelju 11. januara 1551. godine«. ⁷⁹ U antuninskoj genealogiji (*Descrizione delle origini e genealogie dei cittadini Ragusei*) zabilježeno je da su glumci bili mladoženjini prijatelji, koji su potom finansijski potpomogli tiskanje *Tirene*. ⁸⁰

Miljenko Foretić i Nikola Batušić smatraju da su *Tirena* i *Pripovijes* izvedene u palači Stjepana Sinčićevića Allegrettija, mladenkina oca. Mislim da to stajalište treba korigirati jer se u drugom prologu *Tirene* kaže: »Svitli je stan ovoj Džula Pjorovića«, zatim se spominju unuci, sinovi njegove kćeri Klare Turčinović i Nikole Vlahova Držića (»Unuci njegovi, junaci primili, / kakono knezovi šetaju u svili, / a Nika Držića sinovi gizardavi, / svijetla mladića u ovoj državi / od roda staroga Držića vridnijeh, / ki su mjesta ovoga kruna i čas vrh inieh. / Star'ji se sad ženi, komu je Vlaho ime, / ah, vitez hra-

⁷⁹ KOLENDIĆ 1964.a: 66.

⁸⁰ »Biagio figlio di Nicolò ebbe per moglie Maria unica figlia di Stefano di Simone Aligretti Citad(in)o come per P(iae) M(emoriae) de 1548: 12 No(vem)bre con la quale ebbe l'infra(de)tti figlioli: ... Il sud(dett)o Biagio ebbe la dote con d(ett)a Maria, e con eredità di d(ett)o Stefano suo Socero ascendeva sopra D(ucati) 50 M(ila). In tempo delle nozze di sud(dett)o Matrimonio fù recitata in Casa di d(ett)o Stefano nella strada di Calzolari *Megiu Veliche Zreugliare*, quella famosa Comedia d(ett)a *Tirena*, dalli compagni di d(ett)o Biagio, la quale fecero stanpare. Per un mese continue furono fatte feste, e Banchetti in d(ett)a Casa con intervento di molta Nobiltà, e Cittadinanza, ma sopra tutto rende fortunato questo matrimonio la benemeranza publica verso la Casa di d(ett)o Stefano Aligretti cognominato Sincicievich, per aver più volte nelli bisogni della patria somministrato alla Republica con i denari, e dal Principe in segno di gratitudine fù decorata con due sonate dei pifari o sia musici publici da farsi ogni sabato sotto la sua casa, e fù continuato questo onore sino alli figlioli di d(ett)o Marino, dai quali fù comutata in onore della SS.^a (Santissima) Croce nella Chiesa di S(an) Biagio ove si fa di continuo in memoria sopradetta« (»Vlaho, sin Nikolin, oženio se Marijom, kćeri jedinicom pokojnog građanina Stjepana Šimunova Allegrettija, 12. studenoga 1548. S njome je imao navedenu djecu: ... Narečeni je Vlaho s tom Marijom dobio miraz, što je s nasljedstvom njegova punca, spomenutog Stjepana, iznosilo više od 50 tisuća dukata. U vrijeme proslave toga vjenčanja, u kući Stjepanovoj, u postolarskoj ulici Među velike crevljare, slavnu onu komediju naslovljenu *Tirena* odigrali su Vlahovi drugovi i dali ju tiskati. Svadbene su svečanosti i gozbe trajale neprekidno mjesec dana u spomenutoj kući, uz nazočnost brojne vlastele i građanstva, no taj je brak sretan ponajviše zbog javnih zasluga kuće spomenutog Stjepana Allegrettija, zvanoga Sinčićević, jer u više je navrata pomogla domovini u nuždi novčanim prilogom Republici te ju je knez, u znak zahvalnosti, počastio dvjema svirkama frulaša, odnosno gradske glazbe što su se imale izvoditi svake subote pred njegovom kućom, i ta se počast održala sve do djece rečenog Marina [sina Vlahova], koja su je u slavu Presvetoga Križa prenijela u crkvu svetoga Vlaho, gdje se stalno izvodi u taj spomen«. Prevela Snježana Husić). REŠETAR 1930: XCI.

breni, pravi plemić svime!«, s. 39–46, str. 189), a zatim se kaže: »Djevojku je danas doveo u svoj dvor, / koje sja lip obraz jak sunce iza gor, / svijetla plemena Sinčićevîć kuće, / od davnjih vremena vridne i moguće«, s. 47–50, str. 189). »Svoj dvor« je Turčinovićeve kuća, gdje je Vlaho živio s majkom. Relativno opsežnu laudu pokojnom Turčinoviću, njegovu zetu i unuku ne bi imalo smisla izgovarati u kući Stjepana Sinčićevića, pa na temelju izdvojenih stihova zaključujem da je prolog pisan za pir održan u Turčinovićevoj palači. Također, bilo bi doista neobično govoriti o »dovođenju« nevjeste da se piruje u njezinoj kući. Uostalom, neovisno o tome koliko je trajalo slavlje, samo je u jednom trenutku Marija mogla stići u Vlahovu kuću, što je nedvojbeno središnji trenutak – pir – a baš se o njemu govori u prologu: primjerice, Obrad pita Pribata: »Jeda si koje mlad za ovi pir donesao?« (s. 18, str. 189), a i pri kraju prologa spominje se pir (»Tim hoće Ljubmira pripievat i danas / sega slavna pira na počtenje i na čas«). Konačno, gledajući pirnike, Obrad konstatira: »Svojta je čestita sve ovo ženika« (s. 57, str. 190), što nedvojbeno označava i mjesto i prigodu izvedbe.⁸¹

Naprotiv, u *Pripovijesti* se o piru nigdje ne govori, nego se tek kaže da se Vlaho ženi, što mogu rastumačiti samo tako da je riječ o jednom u nizu *banketa*, na kojem je *Pripovijes* prikazana. Stoga mi se čini da je trenutak dolaska mladenke uveličala samo *Tirena*, i to u mladoženjinoj kući. Istodobno, objašnjava se i zašto se »danas«, kad je Vlaho djevojku »doveo u svoj dvor«, izvodi *Tirena*: »onomlani« je bila prikazana na otvorenom, ali je bilo hladno pa su gledatelji, jer »srca pucahu od studeni i mraza«, napuštali predstavu, a sad ju imaju priliku vidjeti u cijelosti. Sudeći po Pribatovoj replici »Ovdi

⁸¹ Odlazak mladenke u mladoženjinu kuću detaljno opisuje Zdenka Janeković Römer, a za ovu je prigodu važno istaknuti činjenicu da mladenkinoj gosti nisu bili pirni gosti: »Mladoženjini rođaci i prijatelji išli su u njegovu kuću prije nevjeste i častili se ondje na svadbenoj gozbi. Uzvanici nevjeste i njezinih roditelja bili su odvojeni od njih i, kako kaže Diversi, 'gladni se vraćali svojim kućama'. Nevjestin djed, otac ili stric ili neki bliži rođak, zajedno s dvojicom uglednika, dopratili bi je do mladoženjinih vrata i odmah bi se vraćali svojim kućama. Sama nevjesta također nije jela na gozbi u muževoj kući. Diversi kaže da se prije 'okrijepila dobrom hranom u očinskoj kući' i da je kasnije dobivala obrok u bračnoj ložnici. Odvojena gozba mladoženjine i nevjestine obitelji bila je toskanski običaj. (...) Sljedećeg dana su nevjestina majka, otac i drugi rođaci dolazili u zetovu kuću na ručak. Glavna svrha posjeta bila je da doznaju kako je protekla prva bračna noć, pa su promatrali, kako kaže Diversi, 'što se prethodne noći dogodilo s njihovom kćeri i je li joj dobro'«. JANEKOVIĆ RÖMER 2007: 156, 158–159.

li 'e dubje ovoj uzraslo?« (s. 150, str. 192),⁸² izvedba je imala primjerenu scenografiju. Treba primijetiti i sljedeće: da su *Tirena* i *Pripovijes* prikazane jedne večeri na istome mjestu, zašto bi Držić u *Pripovijesti* podsjećao na Radata i Miljenka?⁸³

1551: *Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena* – pir Vlaha Nikolina Držića i Marije Sinčićević Allegretti, palača mladenkina oca Stjepana Šimunova Sinčićevića Allegrettija.

Za Vlahov i Marijin pir pripremljene su dvije predstave: jedna po *starom* tekstu (*Tirena* s novim prologom) i jedna po novom, a to je *Pripovijes*. Da je *Pripovijes* praižvedena u kući mladenkina oca sudim po sljedećim stihovima: »Vukodlak: Ženi se taj mladić i vodi vladiku / roda Sinčićević andeosku priliku. / Stárom tí vlasteli mjere srebro i zlato« (1, s. 21–23, str. 286). U drugom prologu *Tirene* Turčinovićevo bogatstvo Držić predočuje istom slikom (»ki srebro mjeráše, Pribate, starići«, s. 37, str. 189), a sada ju rabi za Stjepana Sinčićevića, htijući valjda na identičan način istaknuti ugled mladenkine kuće. To što se u genealogiji antunina kaže da je *Tirena* prikazana u Stjepanovoj kući, koja se nalazila Među velike crjevjare, može se objasniti time što su pirne svečanosti – u zapisu se kaže »feste, e Banchetti« – trajale »neprekidno mjesec dana u spomenutoj kući, uz nazočnost brojne vlastele i građanstva«, dovoljno dugo da se *Tirena* ponovi i u Sinčićeviću domu, pogotovu stoga što je kroničar atribuirao kao »famosa«, dakle djelo koje je bilo popularnije nego što možemo zamisliti.⁸⁴ Nije nevjerojatno da je *Tirena* tijekom mjesec dana izvedena i više od dva puta, možda upravo »per ben otto volte consecutive in occasione delle nozze di Bjagio Darscich« (»čak osam puta zaredom povodom pira Vlaha Držića«), što je jedini zabilježio

⁸² Spomenuti stih podsjeća na Obradovo pitanje u prvom prologu: »Ka je ovoj dubrava? Ali su i ovdí gore? / Kô li se gizdava uvrže meu dvore?« (s. 53–54, str. 206).

⁸³ »Kojak: Nie zdravo mjesto ovoj, neka ti 'e Vule, znat; / ovdí su prem vile njekad, stari vele, / Miljenka stravile, Radata uzele! / Radata staroga starci ga svi znaju, / Radata od koga čuda spoviedaju; / djetece s krilama hode po drubravi / s lukom i stirlama Radata zatravi. / Taj Radat sliđaše bielu vil po gorah, / a od ljudi bježaše jak prid psi jelin plah« (8, s. 317–325, str. 297).

⁸⁴ Tako prividni nesklad između mjesta prikazivanja navedenog u drugom prologu i bilješke u antuninskoj genealogiji razumije i Rafo BOGIŠIĆ (1984: 572): »Treba pretpostaviti da se dugo pirovanje prigodom ženidbe Vlaha Držića održavalo na dva mjesta, u kući ženika i u kući mladenke, pa je tako i *Tirena* mogla biti dva puta prikazana«.

Appendini.⁸⁵

Također bih dodao kako mi teza da je drugi prolog *Tirene* zapravo prolog *Pripovijesti* nije uvjerljiva, iz nekoliko razloga: prvo, ne mislim da su iste večeri na istom mjestu jedna za drugom prikazane *Tirena* i *Pripovijes*, to bi bilo predugo, a za glumce prezahtjevno; drugo, sadržaj drugog prologa odnosi se isključivo na *Tirenu*, jedan od likova (Obrad) već je poznat iz prvog prologa, Vučetu je zamijenio Pribat, no Obrad Vučetu spominje na jednom mjestu prologa;⁸⁶ treće, *Prolog drugi komedije prikazane u Držić na piru* znači da postoji i prvi prolog, a njega ima samo *Tirena* («Vučeta i Obrad prolog govore»); četvrto, takve oznake *Pripovijes* nema, nego se u didaskaliji kaže: »Priđe neg se šena odkrije Vlasi govore»; uvodni nastup Vukodlaka i Kojaka – poput Vučetina i Obradova i Obradova i Pribatova – nije demarkiran i izdvojen, nego je riječ o radnji koja započinje *in medias res*, a u razgovor se ubrzo uključuju Grubiša i Vlade. Vukodlak i Kojak najprije se peckaju, zatim određuju situaciju u kojoj se nalaze: »Vukodlak: Muči, kozo, muči! Jučer me vlastelin, / Vlahe Držić, ruči, vlasteoski pravi sin, / da ću pjan i sit bit za vas mjesec ovi. // Kojak: Odkle ideš, umieš rit? Jeli te vukovi! // Vukodlak: Ženi se taj mladić i vodi vladiku / roda Sinčićević anđeosku priliku. / Stárom tî vlasteli mjere srebro i zlato« (1, s. 17–23, str. 286). Ti stihovi potvrđuju da se Držić prilagođavao prilici: jer, kad Vukodlak kaže da mu je Vlaho obećao da će »pjan i sit bit za vas mjesec ovi«, onda je riječ o refleksiji koja je u djelo ušla neposredno iz stvarnosti, jer Držić zna da se spomenuti pir planira slaviti grandiozno, što je poslije zabilježeno i u antuninskoj genealogiji. Konačno, ne treba zaboraviti da na kraju *Pripovijesti* Vukodlak kaže »Zbogom svi!« (8, s. 347, str. 297), što valjda ne bi učinio da je nakon nje slijedila *Tirena*, no još mi se indikativnijim čini njegov poziv »a Vlaho vas tamo čeka na večeru« (s. 8, s. 345, str. 297): da je nakon *Pripovijesti* prikazana još i *Tirena* gledatelji bi se i te kako načekali hrane.

1551: *Dundo Maroje* – poklade (1. ili 8. veljače), Vijećnica, Pomet-

⁸⁵ APPENDINI 1803: 283.

⁸⁶ »Nemoj se čuditi, – sve ti ću kazat ja. / U vrime od poklad onomlani dođoh / u liepi ovi grad i Vučetu nađoh, – / ako znaš Vukčića, – odavna ja ga znah, – / od koga mladića čuda se naslušah / a nagledah većih. Pribate, odtada / dielit se ne umih iz ovoga grada« (s. 86–92, str. 191).

družina.

Jedino na što se možemo osloniti kad je riječ o mjestu izvedbe komedije, naslovni je natpis u *Rešetarovu rukopisu*: »Laus Deo 1550. Komedija počinje o' Dunda Maroja prikazana u Vijećnici od kompanjije Pomet družina« (list 27r). Svojedobno je Kolendić tvrdio da je *Dundo Maroje* spreman za otvoreni prostor Prid Dvorom, a u posljednji je trenutak premješten u Vijećnicu, zbog »nekakvih nesavladljivih smetnji«, »užasne bure«, »pljuska uporne kiše«, no mislim da je riječ o proizvoljnom zaključku, premda je u struci prihvaćen.⁸⁷ Rešetar je dvojio oko nastanka i izvedbe komedije: jedanput je tvrdio da je prikazana 1550,⁸⁸ drugi put da je te godine bila gotova,⁸⁹ a iako ju je i s upitnikom smjestio u 1550, smatrao je da je izvedena 1556. Godinu izvedbe odredio je Kolendić na temelju zapažanja da se radnja zbiva jubilarne godine, dakle 1550, što znači da je premijera bila godinu poslije.⁹⁰ Kolendić je također smatrao da je Držić *Dunda* završavao u godini izvedbe, a na taj ga je zaključak potaknula Dundova replika: »Ovo su minuto godište velike nemoći bile; oto mi stari dekrepiti, i još smo živi« (IV, 2, str. 363). Ipak, ako se radnja događala jubilarne godine, zašto bi samo na tom mjestu Držić izišao iz vremenskog okvira, je li baš bilo bitno istaknuti – i to uz rečenicu u kojoj Dundo Maru objašnjava zašto mu nije donio Perino pismo – kako je »minuto godište« Dubrovnik pokosila neka epidemija, i je li baš tu Držić ostavio dokaz da je komediju dovršavao 1551? Jer, ako se radnja zbiva 1550, onda bi bilo logičnije pomisliti da se »minuto godište« odnosi na 1549. godinu.⁹¹

1552: *Pjerin* – pir Junija Mihova Bunića (Džono Miškinov, oko 1529–1581) i Đive Gradić (oko 1531 – oko 1629).

Junije i Điva najprije su morali tražiti papinsku *dispensu*, jer su bili ro-

⁸⁷ TATARIN 2008: 35–46.

⁸⁸ REŠETAR 1922: 98.

⁸⁹ REŠETAR 1930: XCIV.

⁹⁰ Ako imam dobar uvid u literaturu, jedino je Milan RATKOVIĆ (1968: 51, bilješka 10) izrazio skepsu u Kolendićeve dokaze: »Do toga datuma o prvoj predstavi 'Dunda Maroja' došao je P. Kolendić, ali moramo reći da elementi na kojima bazira svoje zaključke nisu čvrste činjenice nego više lijepo iznesene pretpostavke«.

⁹¹ Ne naznačivši izvor, KOLENDIĆ (1964.c: 154) navodi da je 1550. »od neke epidemije u Dubrovniku umrlo oko pet stotina lica«. No, Nenad Vekarić me je obavijestio kako nije zabilježeno da je rečene godine Republiku zahvatila kakva pošast.

đaci u četvrtom stupnju srodstva, tj. imali su zajedničkog šukundjeda Junija Gradića: mladoženjin djed po majci Niki Gradić bio je Stjepan Gradić, a pradjed Marin Gradić; Đivin djed po ocu Jeronimu Gradiću, bio je Pavao Gradić, a pradjed Jeronim Gradić. Dakle, njihovi pradjedovi Marin i Jeronim bili su braća, sinovi Junija Gradića.⁹² Bračni ugovor sklopili su 23. travnja 1552,⁹³ vrijeme za koje će mladoženja odvesti mladenku kući nije navedeno,⁹⁴ a Junije je odmah u cijelosti mirazno namiren.⁹⁵ Zbog izraza da se brak sklapa »per verba de praesenti« te podatka da je mladenkin otac Jeronim isplatio Juniju tisuću zlatnih dukata, Miroslav Pantić je zaključio da je pir – a na njemu i predstava *Pjerina* – bio »neke aprilske večeri 1552«.⁹⁶ Treba međutim reći da spomenuta formulacija – koju inače sadrže svi bračni ugovori – ne znači da se nedugo nakon toga i pirovalo, nego »međusobnu izjavu o prihvaćanju za muža i ženu, izrečenu u prezentu, koja je bila presudna za sklapanje braka i u pravnom i u vjerskom smislu. Radilo se o sporazumu koji uspostavlja brak u onom trenutku kad je izrečen, a vrijedi

⁹² Zahvaljujem Nenadu Vekariću što mi je ustupio te podatke.

⁹³ Državni arhiv, Dubrovnik, *Pacta matrimonialia*, sv. 8, f. 123r–123v.

⁹⁴ »Ambobus secundum canones Sacrosanctae Matris Ecclesiae legitime ad inuicem consentientibus et promittentibus, dicto uenerabili ser Iunio de traducendo domum suam pro consumatione matrimonii praefatam dominam Giuam, sponsam suam, hinc ad annos (*ostavljena praznina*) proxime futuros, et dicta domina Giua de eundo domum ser Iunii, sponsi sui, pro consumatione matrimonii ad dictum tempus, et ante ad omnem uoluntatem suam« (»Oboje su se u skladu s kanonima Presvete Majke Crkve zakonito međusobno složili i dali obećanje: rečeni gospodin Junije da će odvesti u svoju kuću radi konzumacije braka spomenutu gospóđu Đivu, svoju zaručnicu, u roku od godina */ostavljena praznina/* od sada, a rečena gospóđa Điva da će ići u kuću gospodina Junija, svoga zaručnika, radi konzumacije braka do toga vremena, a prije toga ako poželi«. Preveo Šime Demo). *Pacta matrimonialia*, sv. 8, f. 123r.

⁹⁵ »Pro cuius dominae Giuae dote, uestibus et ornamentis ser Hieronimus Pau[li] de Gradis pro praefata domina Giua ibi presens sponte obligando se et omnia sua bona promissit et conuenit dare et soluere dicto ser Iunio, sponso, genero suo, ibi praesenti et acceptanti, ducatos auri mille. Quos ducatos auri mille praefatus ser Iunius sponsus suus statim contentus et confessus fuit habuisse et recepisse a prefato ser Hieronimo, socio suo, pro integra solutione presentis pacti« (»Što se tiče miraza, odjeće i ukrasa rečene gospóđe Đive, Jeronim Pavlov Gradić za spomenutu je gospóđu Đivu ondje nazočan obvezao sebe i sva svoja dobra te se složio da će dati i isplatiti rečenom gospodinu Juniju, zaručniku, svome zetu, koji je ondje prisutan i prima, tisuću zlatnih dukata. Spomenuti je gospodin Junije, njezin zaručnik, odmah namiren, pa je priznao da je dobio i primio tu tisuću zlatnih dukata od rečenoga gospodina Jeronima, svoga tasta, kao cijelu isplatu ovoga ugovora«). *Pacta matrimonialia*, sv. 8, f. 123r.

⁹⁶ PANTIĆ 1982–1983: 445.

trajno«. ⁹⁷ Pirovalo se kad je mladenkin otac isplatio dio miraza, ⁹⁸ a s obzirom na obećane svote, to je znalo potrajati, pa se, među ostalim, i zato unosila klauzula o vremenskom roku u kojem će mladenka poći u mladoženjinu kuću radi konzumacije braka. No, ponekad su okolnosti zahtijevale odgađanje pira iako je miraz isplaćen (primjerice, u slučaju Vlaha Nikolina Držića i Marije Sinčićević Allegretti te Saba Stjepanova Palmotića i Nike Črijević). Čini se da se u Junijevu i Đivinu slučaju to nije dogodilo i da se pirovalo 1552, možda ne baš u travnju, ali svakako te godine. ⁹⁹ Dva me razloga nukaju na taj zaključak: prvo, mladenci su trebali *dispensu*, što se zacijelo nije moglo ishoditi u kratkom roku, pa je Držić pravodobno mogao biti zamoljen da napiše dramu za budući pir; drugo, replika koju izgovara Pjerinov otac: »Je li pravo da si ti tvomu ocu neposlušan? [.....] Drugi se si učinio Maro Maroje, koji, kad splavio imanje biješe, ne htje da oca pozna« (III, str. 570) ima smisla samo ako je sjećanje na *Dunda Maroja* svježije i u publici sjede oni koji su komediju gledali.

Ne čini mi se uvjerljiva Pantićeva teza da »mora da je slavnoga komediografa i ovoga puta, kao bezmalo uvek, 'brijeme silovalo' i da je radio, po svome običaju, u posljednji čas, pošto je, nemajući kada da sam izmišlja fabulu, posegao za Plautovom komedijom *Menehmi*. (...) Samo, kako je od nastanka i premijere *Dunda Maroja* prošlo tek nešto više od godinu dana, a kako je radio na brzinu, Držić je, možda i nehotice, ali možda i baš što mu se tako dopadalo, ponavljao pojedine dosetke i specifične obrate iz te ranije, a već sigurno čuvene komedije«. ¹⁰⁰ Ne bih rekao da je preradba komedije *Menaechmi* znak *usanule* inspiracije i nedostatka vremena, naprotiv, mislim da je riječ o konceptu: nakon *Dunda Maroja* Držić je preko kanonskog autora nastojao pokazati da je prozna komedija s temom iz dubrovačke

⁹⁷ JANEKOVIĆ RÖMER 2007: 136.

⁹⁸ JANEKOVIĆ RÖMER 2007: 134.

⁹⁹ Slavica STOJAN (2007: 88–89) pretpostavlja da je *Pjerin* prikazan u Bunićevu ljetnikovcu na Batahovini, na koji je zaključak navodi replika: »Bijehomo otišli gori u taracu obhodit kuću« (V, str. 574). Ona kaže: »To je jedan od atipičnih dubrovačkih ljetnikovaca koji je vanjski prostor razvio na gornjem katu, s terasom oko cijelog objekta koja počiva na arkadama prednjeg pročelja i omogućava komunikaciju uokolo prvoga kata. Prostor impozantne terase, s kapelicom i šumarkom u zaleđu ljetnikovca, doista je pružao idealne scenske uvjete, što je zasigurno Marin Držić kao teatarski znalac iskoristio na radost svih pirkara«.

¹⁰⁰ PANTIĆ 1982–1983: 445.

sredine – kakvu do njega nitko nije pisao – literatura, upravo onako kako je to obrazlagao u prologu *Skupa*, gdje s ponosom ističe da je temu »ukrao« iz Plauta, pa ako je tema bila dostojna toga autora, dostojna je i kad se prostorno i vremenski redizajnira i ispriopovijeda u prozi. Bit će, naime, da je izbor Plauta uvjetovan Držićevim nastojanjem da afirmira prozni diskurs, u književnom smislu istovrijedan medij tada favoriziranom stihu.

?1553: *Tripče de Utoľče* – privatna predstava.

Podataka o godini i mjestu izvedbe komedije nema, a najčešće ju se smješta između 1551. i 1554. Rešetar je ostavio otvorenu mogućnost da je riječ o pirnoj predstavi, ali da je »mogla biti i zabava od toga društva za svoje goste«,¹⁰¹ a Foretić¹⁰² i Batušić¹⁰³ smatraju da je riječ o »kućnoj predstavi«. Mislim da sadržaj drame nikako nije bio prikladan za pir (istaknutu ulogu ima svodnica Anisula, Mande vara muža, Pedant Krisa bi također htio prevariti suprugu Džove, stari Lone de Zauligo žudi za mlađim ženama, Kata je spremna na prijevaru samo da dođe do novca za miraz, česte su psovke) te da je riječ o komadu pisanom za drukčiju prigodu. Zbog činjenice da se na dvama mjestima govori o plemićkoj kazališnoj družini Gardzarija – spomenutoj i u nepotpunom prologu *Džuha Krpete* – već je Rešetar tvrdio da »*Gardzarija* je predstavljala samo *Mandu*«,¹⁰⁴ a i Pantić je odlučan da »ta 'družina' sigurno je igrala komediju *Mande* (ili *Tripče*)«, pri čemu je kao najvažniji dokaz naveo završni Tripčetov poziv kojim »vas invitavam u Gardzariju na večeru«. ¹⁰⁵ Za takav zaključak međutim nema čvrstih dokaza, na što je već upozorio Foretić.¹⁰⁶ Treba se naime prisjetiti da se u sačuvanom Držićevu opusu na večeru poziva samo na kraju *Pripovijesti*, gdje se kaže: »a Vlaho vas tamo čeka na večeru«, dakle ne specificira se prostor, nego se rabi pokazna zamjenica, što je i logično, jer je *Pripovijes* izvedena tijekom pirnih svečanosti, pa je večera poslužena »tamo«, dakle u kući, a Vukodlak

¹⁰¹ REŠETAR 1930: XCVI.

¹⁰² FORETIĆ 1969: 249.

¹⁰³ BATUŠIĆ 1978: 52.

¹⁰⁴ REŠETAR 1930: CX.

¹⁰⁵ PANTIĆ 1982–1983: 446.

¹⁰⁶ »Za njeno izvođenje *Tripčeta* ne bismo se mogli s Rešetaram složiti, jer to pisac nigdje izrijekom ne govori, već nas upućuje na zaključak da su *Garzarija* bili organizator svečane predstave na kojoj se namjerno o domaćinu nabacuje nekoliko plastičnih dosjetki«. FORETIĆ 1969: 242.

može mjesto pokazati rukom ili pokretom glave. Tripčetov poziv u *gardzariju* (grebenarnicu) trebao bi valjda značiti da *Tripče de Utolče* nije izveden u *gardzariji*, jer da jest, ne bi trebalo posebno isticati kamo gledatelji trebaju doći na večeru. To je ujedno potvrda da nije riječ o pirnoj predstavi – jednostavno, ne bi bilo dolično da pirnici večeraju u grebenarnici.

Iz često navođene Kotoraninove replike: »Ja vas poznavam: vi ste Gardzarija; velike ti smijehe i vi njegda činjahote o pokladijeh« (IV, 6, str. 520) može se zaključiti tek to da se družina potvrdila u glumačkom smislu, jer se o njezinim uspjesima govori u perfektu, dok Mande najavljuje nastup koji će se tek dogoditi, a o kojem se naveliko priča: »Dobro. Za to veće t' neću govorit; ma, dragi Kerpe, kaži mi tko su oni furistijeri. // Kerpe: Dubrovački su vlasteli što to se zovu Gardzarija. // Mande: Ovo su Gardzarija? Čula sam da ovizijeh poklada ti vlasteli čine jednu lijepu večeru i da se će po večeri izmrčiti; i vele da će i žene izmrčit, ter se će izmrčeni svi pak u kolo uhititi. Je li, Bože, istina?« (IV, 7, str. 521). Mandina je izjava međutim zanimljiva utoliko što sadrži vremensko određenje (»ovizijeh poklada«), što bi moglo značiti da je *Tripče de Utolče* izveden u to doba. Meni je prirodno da je predstava izvedena o pokladama budući da sam uvjeren da nije riječ o drami prikladnoj za pir. I dok su se pirovi mogli zbivati i izvan pokladnoga razdoblja (potvrđuju to, primjerice, *Pjerin* i *Grizula*), predstave koje su bile »samo zabava«, dakle na neki način javne, makar ta javnost bila ograničena na određen broj posjetitelja, izvodile su se o pokladama. Iz Mandinih se riječi može također razabrati i to da je spremanje kazališne predstave bio važan događaj, koji se s nestrpljenjem očekivao, o čemu je, među ostalim, riječ i u prologu *Skupa*: »Žene, vila se spravila biješe doći s versi, sva galanta, da prolog reče od njeke malahne komedijice koja se ovdi večeras ima arecitat, zašto para, da njeke od žena bile su rekle: 'Njeke se sad maškarate čine, para da se na Placi razgovaraju'« (str. 430).

Kad je riječ o godini izvedbe, Rešetar u kritičkom izdanju nije ni nagađao kad bi komedija mogla biti prikazana, pa ju je stavio na kraj kronologije, iza *Skupa* (1555),¹⁰⁷ no u radu *Jezik Marina Držića* iznio je neobičnu pretpostavku: Mande iz *Tripčeta de Utolčeta* i Mande (Laura) iz *Dunda Maroja* jedan su te isti lik, što znači da je komedija »iz vremena prije g. 1550.«¹⁰⁸ Ta

¹⁰⁷ REŠETAR 1930: XCVI.

¹⁰⁸ REŠETAR 1933: 115 (bilješka 2).

mi se teza čini neuvjerljivom. Umjesto toga, oprezno bih nagađao sljedeće: u *Tripčetu* Mandino saznanje da će Gardzarija prirediti »jednu lijepu večeru« potvrđuje Kerpe, kojemu je Gardzarija »sekreto« priopćila tu činjenicu, što znači da nije njezin član, ali je sa skupinom blizak. U *Džuha Krpeti* prolog izgovara Kerpeta, koji za kazališnu družinu, koja će predstavom uveličati pir Rafaela Gučetića, kaže »moja družina«, a na jednom se mjestu prisjeća stanovitoga Kotorčića, »mali smiješan biješe«, pa dodaje: »Ako i njega mogosmo pritegnut k nam, nećemo ni toliko gofo proć« (str. 421). Ako se prisjetimo da je Tripče cijelu komediju proveo u Mandinim haljinama – što je publici nedvojbeno moralo biti smiješno – onda bi Kotorčić mogao biti isti onaj glumac koji je utjelovio Tripčeta de Utolčeta. Ako je tomu tako, *Tripče de Utolče* izveden je prije *Džuha Krpete*. Riječ je, dakako, o konstrukciji, no ako se u *Pjerinu* referira na sadržaj *Dunda Maroja*, iz čega se zaključivalo da je komedija prikazana nakon te komedije, nije presmjelo zaključivati da se Držić pozivao na svoja djela dok je sjećanje na njih bilo živo.

Što se tiče Mandine primjedbe da će Gardzarija prirediti »jednu lijepu večeru«, nju se može razumjeti doslovno, točno kao večeru na koju je Tripče na kraju komedije pozvao gledatelje. Gardzarija je možda doista »ovizijeh poklada« priredila kakvu opuštajuću večer na kojoj je izvela predstavu, o kojoj danas ništa ne znamo. Ako se tako čitaju Mandine rečenice, proizlazilo bi da je *Tripče de Utolče* bila predstava koja je – izvan svake prigode – uveseljavala neko društvo, koje je potom uživalo u hrani i razgovaralo o viđenom. Iz svega bi slijedilo da su se u Dubrovniku 16. stoljeća priređivale zabave zatvorena tipa, na kojima su posjetitelji gledali predstavu, a nakon toga nastavljali druženje, onako kako se i danas kazališne premijere nastavljaju prigodnim koktelom. Budući da Mande kaže da će se po večeri i »žene izmrčit«, i to upravo plemkinje (»Kako ve će moć one vladike trpjet da ih mrčenijeh gledaju?«, IV, 7, str. 521), proizlazilo bi da su takve domjenke priređivali plemići te da su se pritom i žene lijepo zabavljale, mimo svih društvenih stega i današnjih predodžaba o konvencijama kojima su bile spuatane.

?1553: *Arkulin* – privatna predstava.

Komediji nedostaje prolog i veći dio prvog čina, a kako je obično u prolozima Držić ostavljao kakve-takve indicije o izvedbi, za *Arkulina* se ne

može ništa reći, ni kad je izveden, ni gdje, ni tko ga je izveo. Ipak, ima u njemu zanimljiva replika, koju izgovara Kotoranin: »Po svetoga Tripuna, blaženoga našega konfaluna a moga krsnoga imena, kao ne bijehu za ino Tripu doveli u maškaratu, neg da se njim rugaju Dubrovčići, – Dubrovčići, er kako uljezismo jedan drugoga u ruge stavljat, njetko će i drugi pomižan ostat« (II, 3, str. 539). Indikativno je da te riječi izgovara Kotoranin, lik koji se pojavljuje i u komediji *Tripče de Utolče*, gdje u jednom prizoru po Kotoru vodi dubrovačke vlasteline, spominjući im »kruške medenice«, a na pitanje jesu li Kotorani doista kilava čeljad, podrugljivo odgovara: »Kile nî, – sve su riječi! *Semo netti in questo come un taglier* [U tome smo čisti kao tanjur]. Neg se vi Dubrovčići, *intendè vu* [razumijete], ovako za solac salacate kako i mi vami« (IV, 6, str. 521). Podudarnosti, mislim, nisu slučajne: lik ima isto ime (etnik), Dubrovčane ironično naziva »Dubrovčići«, a spominje kruške i »ruge«. Tripe Kotoranin u završnom monologu *Arkulina*, među ostalim, kaže: »Ja zasada neću drugo rijet; vrati'ću se na moje lopiže [= zemljana posuda] ...« (V, 7, str. 556), što me također sjeća na Kotoranina iz *Tripčeta de Utolčeta*, koji govori o trgovini »loncima i pinjatama«, na kojima je u Dubrovniku dobro zaradio (IV, 6, str. 520).

Ipak, najintrigantnija je Kotoraninova primjedba da »ne bijehu za ino Tripu doveli u maškaratu, neg da se njim rugaju Dubrovčići«. Budući da ne znamo je li to njegovo prvo pojavljivanje u komediji ili je već nastupio u kojem izgubljenom prizoru¹⁰⁹ te da govori u trećem licu, nejasno je razmišljala li Tripe o sebi i svojoj ulozi u *Arkulinu* ili o ulozi koju je tumačio u kojoj drugoj drami, dvojbena je, dakle, je li *maškarata*¹¹⁰ *Arkulin* ili koja prijašnja predstava. Ono što mi se međutim čini očiglednim jest da Tripe Kotoranin

¹⁰⁹ Sudim međutim da se Tripe nije pojavio u nekom od izgubljenih prizora prvog čina, što zaključujem na temelju njegove replike: »Koje ti mene skandao nađe danaska! *Per Cristo*, kao se sam ja lijevom prikrstio jutroska, a nijesam se ni stavio. S mirom, s Bogom šetah, a ova bjestija dođe i prva mu riječ bi – kilavče!« (III, 6, str. 545). Dakako, misli na sukob s Arkulinom, koji ga je potjerao jer mu je smetalo njegovo pjevanje uz leut (»*Olà!* Čuješ ti, Kotoranine, da si otele najbrže otišao s tizijem leutom; neću tizijeh leuta tu!«), pri čemu ga je bezrazložno uvrijedio: »Kurvina kilava trago, još te tu vidim?« (II, 4, str. 540).

¹¹⁰ *Maškarata* je oznaka za kazališnu predstavu, što potvrđuju, primjerice, navodi iz *Džuha Krpete* (»Oršu, sinjori, za rijet vam, ktijahomo, za obeselit ovi pir, sklopit malo maškara-tice, i moja družina biješe prionula srčano za učinit što bolje umijemo. Dođe njetko, upita: 'Tko maškaratu u Rafa arecitava?'«, str. 420) i prologa *Skupa* (»Njeke se sad maškarate čine, para da se na Placi razgovaraju«).

artikulira svoju glumačku poziciju i tip uloge koji mu se dodjeljuju upravo zato što je Kotoranin: »Vraganajes po petnajes, komedije, komedijole! Bolje je meni nastojat kao ću lopiže prodat, neg da se mnom Dubrovčići rugaju« (II, 3, str. 539). Zanimljivo je kako Držić izvanknjiževne činjenice uklapa u tekst, vodi računa o detaljima o kojima, zbog nestanka referencijalnog konteksta, ništa ne znamo i ne možemo ih valjano protumačiti, kako izlazi u susret gledateljskim očekivanjima. Danas značenjski siromašna replika, u Držićevo je doba zacijelo bila nabijena kojekakvim porukama. Ono što bih se s distance usudio ustvrditi jest da njome ipak amortizira ironiju spram Kotorana: ismijava ih, no oni to znaju, dapače, govore o tome, pa stereotipna predodžba postaje tema. Spomenuta me replika također navodi na pomisao da Tripi Kotoraninu to nije prvi nastup na pozornici, svjestan je zašto mu je dodijeljena baš ta uloga, u svakom slučaju njegov iskaz ne bi imao smisla da nema iskustva u tumačenju likova Kotorana.

U komediji *Tripče de Utolče* Kotoranin se pojavljuje samo u dva prizora (III, 9; IV, 6), nema dramaturški važnu ulogu, a najupečatljivije je njegovo nadmudrivanje s Dubrovčanima koji obilaze Kotor. U *Arkulinu* Tripe Kotoranin utječe na razvoj fabule: Marićev je prijatelj, odlazi Arkulinu ponuditi nagodbu po kojoj bi Arkulin dobio Ančicu uz *kontradotu* od sto dukata, dogovara s Negromantom varku. Konačno, komedija završava njegovim monologom, u kojem, među ostalim, naglašava da je nadmudrio Dubrovčanina: »A i drugo da vam rečem: bogme mu je iz skrinje izeto lijepijeh dinara; a bogme t' sam i ja lijep dio imao, – tot kila i indžurije koje mi činjaše!« (V, 7, str. 556). Proizlazi da je *Arkulin* komedija *osvete*: dok su u *Tripčetu de Utolčetu* izrugani Kotorani, u *Arkulinu* su izrugane »stare starežine« Dubrovčani, a napakostio im je upravo Kotoranin, baš kako je Tripe najavio: »... Dubrovčići, er kako uljezosmo jedan drugoga u ruge stavljat, njetko će i drugi pomižan ostat«.

Zbog svega navedenog mislim da je Kotoranin iz *Tripčeta de Utolčeta* i *Arkulina* jedan te isti lik te da je *Arkulin* izveden nakon *Tripčeta de Utolčeta*, odnosno, držim da je riječ o komplementarnim komedijama: u prvoj se »Dubrovčići« rugaju s kilavim i pijanim Tripčetom, kojega je supruža Mande prevarila s mladim Dubrovčaninom i »dobra brjemen« uzela, u drugoj je stari Arkulin »beko od svoje žene«, a prevarili su ga Kotoranin i Lopudani. Uopće, ne mogu se oteti dojmu da su te dvije komedije bli-

ske po vremenu nastanka: obje su pisane u niskom stilskom registru, likovi su izrazito *psovački* raspoloženi, u obje pretežu likovi iz sredina koje su Dubrovčani smatrali inferiornima (Kotor, Lopud), u obje se pojavljuje lik Grka Albaneza, bez kakve važne fabularne uloge. Teško je razumjeti motivaciju njihova nastanka, kao i vrstu smijeha koji su izazivale, no razmjerno je jednostavno konstatirati da po estetičkom dosegu ne konkuriraju Držićevim ambicioznim komedijama *Dundo Maroje*, *Skup* i *Pjerin*. Ipak, one svjedoče da Držić nije bio samo »pirni« dramski autor nego je pisao i za drukčije prigode, pri čemu je u jednom bio dosljedan – realističkom prikazivanju stvarnosti. Koliko god u njegovu opusu ne zauzimale visoko mjesto, rekao bih da upravo *Tripče de Utolče* i *Arkulin* svjedoče da je kazališni život Dubrovnika bio raznovrsniji i uzbudljiviji nego što možemo zamisliti: nije bilo nužno da se netko oženi pa da se dogodi teatar; teatar je sam po sebi – izvan svake pragmatične situacije – bio *festa*.

Kao što *Tripče de Utolče* nije bio prikladan za pir, tako je zacijelo bilo i s *Arkulinom*: brojne uvrede i vulgarne psovke (»*Caga sangue!*« [Seri krv!], »*becco del burdello!*« [jarac iz javne kuće!]), među kojima je najfrekventnija »*becco futuo*« (prije no što se oprostí s gledateljima, Tripe za Arkulina kaže »*l'è ricco quel becco futuo*« [bogat je, jebeni jarac], V, 7, str. 556) odveć su neprikladne za pirnu svečanost, no nisu za zabavu zatvorenoga tipa. Tko joj je pribivao, jesu li to bili samo muškarci (kako bi možda mogla sugerirati prva rečenica Kotoraninova finalnog monologa: »Sinjori,¹¹¹ da znate, negromant i mi svi bogme se osvetismo od ovoga kurvina muža: Ančicu dasmo mu za ženu, ma s kontradotom, i abašasmo njegovu superbiju«, V, 7, str. 556), ili su predstavu gledale i *vladike*, ne bih nagađao, kao što ne bih nagađao je li možda *Arkulin* predstava koju je spremila Gardzarija i na koju cilja Mande u *Tripčetu de Utolčetu*.

¹¹¹ Kontekst je za Držićeve drame važan: u prologe (*Tirena*, *Džuho Krpeta*, *Skup*, *Grižula*) ili u samu dramu (*Pjerin*, *Tripče de Utolče*, *Grižula*) upletao je podatke o mjestu izvedbe, vremenu izvedbe, mladoženjama i mladenkama, izgledu scene, dakle, referirao je na budući stvarni trenutak, što je mogao činiti samo na temelju prethodnih razgovora s onima za čije je pirove (ili druge prigode) tekstove pisao. Tako možda i Tripine riječi odražavaju realno stanje, no imenica »sinjori« ne dopušta zaključak da su gledatelji *Arkulina* bili isključivo plemići, kako to, primjerice, svjedoči Kerpeta koji se u *Džuhi Krpeta* pircima obraća pozdravom: »Sinjori vlasteli, dobro ste našteni! I vi, vladike, dobar vi večer!«.

1554: *Džuho Krpeta* – pir Rafaela (Rafa, Rada) Marinova Gučetića (oko 1519–1591) i Anice Đurđević (oko 1530 – ?).¹¹²

Podatak da je *Džuho Krpeta* prikazan na Rafaelovu piru nije naveden u prijepisu iz *Rešetarova rukopisa* (list 64v), nego ga je zabilježio Ivan Marija Matijašević na margini ispisa koje je iz te mitološko-rustikalne drame načinio Đuro Matijašević.¹¹³ Milan Rešetar je utvrdio da su Rafael i Anica bračni ugovor sklopili između 1. i 20. ožujka 1553,¹¹⁴ pa je pretpostavio da je *Džuho* izveden o pokladama 1554, koje su te godine trajale od 6. siječnja do 14. veljače,¹¹⁵ što je u struci prihvaćeno.¹¹⁶ Miroslav Pantić pak misli da je pir bio iste godine kad je ugovor sklopljen, »negdje posle 1. marta 1553«,¹¹⁷ i to stoga što u njemu stoji da se brak sklapa »per verba de praesenti«, dakle, dokaz mu je formulaični izraz kao i u slučaju *Pjerina*. Kao ni Junije Mihov Bunić, ni Rafael nije morao čekati na isplatu miraza: odmah je namiren s dvije tisuće zlatnih dukata.¹¹⁸ No, za razliku od Junija, u čijem bračnom ugovoru nije navedeno za koliko će godina Đivu povesti kući, u Rafaelovu se precizira kad će se to dogoditi. Stoga sumnjam da je pir održan iste godine, a tomu su dva razloga: prvo, ugovorom se određuje da će Rafael »za godinu dana od sada odvesti rečenu gospóđu Anicu, svoju zaručnicu, u svoju kuću, a rečena gospóđa Anica da će ići u njegovu kuću u to vrijeme, a prije

¹¹² Aničin otac Benedikt umro je 1542. u Istanbulu, pa su se, uz majku Peru (Petru), o njoj brinuli tutori: Benediktova braća Ivan (1491–1554) i Jakov (1502–1588) Marinov Đurđević i Serafin Orsatov Džamanjić (oko 1478–1564), suprug Benediktove sestre Mare. Podatke o godinama rođenja i smrti te rodbinskim odnosima ustupio mi je Nenad Vekarić.

¹¹³ »Prikafana nà piru ù Rafa Gučetichja«, *Stracci di prose e di versi, tolti dalle Comedie di Marino Darfeich*, list 10v.

¹¹⁴ Državni arhiv, Dubrovnik, *Pacta matrimonialia*, sv. 8, f. 139r.

¹¹⁵ REŠETAR 1930: XCV.

¹¹⁶ FORETIĆ 1969: 249; BATUŠIĆ 1978: 52.

¹¹⁷ PANTIĆ 1982–1983: 447.

¹¹⁸ »... sponte obligantes omnia bona tutelae promisserunt et conuenerunt dare et soluere praefato ser Raphaeli, sponso, ibi presenti, stipulanti et acceptanti ducatos auri duo mille pro dote et parchenio predictis, quos ducatos auri duo mille praefatus ser Raphael statim contentus et confessus fuit habuisse et recepisse a suprascriptis tutoribus pro integra solutione presentis pacti et dotis sibi supra promissae« (»... svojevoljno su se obvezali na sva dobra za koja se skrbe te su se složili da će dati i isplatiti rečenom zaručniku gospodinu Rafaelu, koji je ondje prisutan, polaže pravo i prima dvije tisuće zlatnih dukata za rečeni miraz i opremu mladenke, a rečeni je gospodin Rafael time bio namiren, pa je priznao da je dobio i primio tih dvije tisuće zlatnih dukata od gorenavedenih skrbnika kao cijelu isplatu ovoga ugovora i miraza koji mu je gore obećan«. Preveo Šime Demo). *Pacta matrimonialia*, sv. 8, f. 139r.

toga ako poželi«;¹¹⁹ budući da je mirazno u cijelosti isplaćen pri sastavljanju ugovora, a u njemu je ipak određeno u kojem će vremenu mladenku povesti kući, zacijelo je za to postojao razlog; drugo, treba misliti i o sljedećem: ako je koji mladoženja želio da mu pir uveliča predstava, morao je to valjda pravodobno priopćiti Držiću, da bi mogao napisati prikladno djelo, koje je potom trebalo uvježbati. Da je *Džuho Krpeta* izveden one godine koju navodi Pantić, značilo bi da je Držić već imao gotovu dramu, ne samo napisanu nego i glumački pripremljenu, što je teško prihvatiti.¹²⁰ Stoga mislim da su se Rafael i Anica vjenčali godinu nakon sklapanja bračnoga ugovora, tj. 1554.

U ulomcima prologa kaže se da je Rafael vodio kazališnu družinu Gardzarija, no ona *Džuha* nije izvela, nego neka druga: »Mi, ljudi čertamente godišti mladi, ma čudi antíci – prem kao njeki ki su u feocijeh upengani, ki stoje ter gledaju – rekosmo: 'Ovo nas!' i kažemo se. Sada molimo vas, ako i rečete: 'Ovo ih', nemojte igrat gnjilijem nàrànčinam. Ma što ja govorim? Ne stavljah se! Gardzarija nam je obećala da nas čete pohvalit, ako i gofi budemo« (str. 420–421).

?1555: *Skup* – pir Saba Stjepanova Palmotića (Sabo Gajčinov, oko 1522–1590) i Nike Črijević (oko 1531 – prije 1563).

Sabo i Nika sklopili su bračni ugovor 22. svibnja 1553,¹²¹ ali u njemu nije navedeno za koliko će godina mladoženja mladenku povesti kući,¹²²

¹¹⁹ »hinc ad annum unum proxime futurum, et dicta domina Anniza de eundo domum suam ad dictum tempus et ante ad omnem suam uoluntatem«. *Pacta matrimonialia*, sv. 8, f. 139r.

¹²⁰ Obično se praktični aspekti Držićeva dramskog rada zaboravljaju, a oni su bili i te kako važni.

¹²¹ Oboje su, dakle, bili u godinama u kojima se obično ulazilo u brak: »U srednjovjekovnom Dubrovniku pretezo je tzv. mediteranski model braka koji je podrazumijevao priličnu razliku u godinama između muža i žene. Djevojke, pogotovo one iz viših društvenih slojeva, udavale su se vrlo mlade, u dobi od 16 do 18 godina, za starije muškarce, u dvadesetim, a još češće u tridesetim godinama života. (...) David Rheubottom izračunao je da je prosječna dob ženidbe 33 godine, a udaje 22 godine«. JANEKOVIĆ RÖMER 2007: 40.

¹²² »Ambobus secundum canones Sacrosanctae Romanae Ecclesiae legitime ad inuicem consentientibus et promittentibus, dicto uenerabili ser Sauino de deducendo domum suam pefatam dominam Nicham pro consumatione matrimonii hinc ad annos (*ostavljena praznina*) proxime futuros, et dicta domina Nicha de eundo domum suam pro dicta matrimonii consumatione ad dictum tempus et ante ad omnem uoluntatem suam« (»Oboje su se u skladu s kanonima Presvete Rimske Crkve zakonito međusobno složili i dali obećanje:

no Sabo je odmah primio miraz od tisuću zlatnih dukata.¹²³ Da je njihov pir održan u ožujku 1555. zabilježio je samo Đuro Matijašević.¹²⁴ Rešetar je u taj podatak posumnjao zato što je »te godine cijeli mjesec mart padao u korizmu kada se sigurno nije smjelo ni pirovati ni predstavljati«. ¹²⁵ Kako drugih indicacija nema, kao godina izvedbe uzima se 1555. Ne zna se koja je kazališna družina izvela *Skupa*, premda se uvriježilo da je riječ o Njarnjasima, koji se spominju u prologu komedije i za koje se kaže: »Svak s strane, sve kompanjije! Njarnjasi su glave od svih kompanjija« (str. 430).

rečeni gospodin Sabo da će odvesti u svoju kuću spomenutu gospódu Niku radi konzumacije braka u roku od godina /ostavljena praznina/ od sada, a rečena gospóda Nika da će íci u njegovu kuću radi rečene konzumacije braka do toga vremena, a prije toga ako poželi«. Prevo Šime Demo). Državni arhiv, Dubrovnik, *Pacta matrimonialia*, sv. 8, f. 143v.

¹²³ »Pro cuius dominae Nichae dote, uestibus et ornamentis ser Dragoe Marth[olus] de Crieua ibi presens sponte obligando se et omnia sua bona promissit et conuenit dare et soluere prefato ser Sauino sponso ibi presenti et acceptanti ducatos auri mille. Quos ducatos auri mille prefatus ser Sauinus statim contentus et confessus fuit habuisse et recepisse a prefato ser Dragoe, socio suo, pro integra solutione presentis pacti et cum pacto« (»Što se tiče miraza, odjeće i ukrasa gospóde Nike, gospodin Dragoje Martolov Črijević svojevoljno je ondje nazočan obvezao sebe i sva svoja dobra te se složio da će dati i isplatiti rečenom gospodinu Sabu, zaručniku, koji je ondje prisutan i prima, tisuću zlatnih dukata. Spomenuti je gospodin Sabo odmah namiren, pa je priznao da je dobio i primio tu tisuću zlatnih dukata od rečenoga gospodina Dragoja, svoga tasta, kao cijelu isplatu ovoga ugovora«). *Pacta matrimonialia*, sv. 8, f. 143v. Nakon Nikine smrti, Sabo je 5. srpnja 1563. sklopio bračni ugovor s Marijom Gučetić, sestrom Nikole Vitkova Gučetića. Budući da Sabo i Nika nisu imali djece, Sabo je pet godina poslije, 8. travnja 1568, Nikinu bratu Martolici vratio miraz u iznosu od dvije tisuće zlatnih dukata, što je zabilježeno na lijevoj margini bračnoga ugovora: »Die VIII Aprilis 1568. Ser Martolizza Dragoes de Cerua tanquam administrator testamentarius omnium bonorum nobilium quondam ser Dragoes, eius patris, atque frater contrascriptae quondam dominae Nichae, sponte est confessus se habuisse et recepisse a ser Sauino St[ephani] de Palmotta contrascripto tam due auri mille contentos in contrascripto pacto matrimoniali, quam quasuis alias pecuniarum summas eidem ser Sauino solutas causa dotis dictae quondam dominae Nichae, et hoc pro integra solutione restitutionis dictae dotis. Pronuntiando. Et ideo contrascriptum pactum fuit cassum« (»Dana 8. travnja 1568. gospodin Martolica Dragojev Črijević kao oporučni upravitelj svih plemićkih dobara pokojnoga gospodina Dragoja, svojega oca, i brat supotpisane pokojne gospóde Nike, svojevoljno je priznao da je dobio i primio od gospodina Saba Stjepanova Palmotića, supotpisnika, i dvije tisuće zlatnih dukata što se navode u supotpisanom bračnom ugovoru i sve druge novčane iznose isplaćene istome gospodinu Sabi na ime miraza rečene pokojne gospóde Nike, i to kao cijela isplata povrata rečenoga miraza. Objavljujući. I time je supotpisani ugovor postao nevažeći«). *Pacta matrimonialia*, sv. 8, f. 143v.

¹²⁴ »Dalla Comedia intitolata Skup, prikafana ù Saba Gajcina nà píru, godiscta 1555. Mjeseza Marca«, *Stracci di prose e di versi, tolti dalle Comedie di Marino Darfich*, list 6r.

¹²⁵ REŠETAR 1930: XCVI.

Ipak, iz zamršene Držićeve retorike može se razabrati da *Skupa* nisu predstavili Njarnjasi: »Uvezli su njeke mlade ki nijesu prije nigda arecitali, koji, za rijet vam sekret koji sam od njih izeo, neće dobro *a posta* arecitat; hrane se kad se od njih ki oženi« (str. 430).

1556, kraj svibnja ili početak lipnja: *Grižula* – pir Vlaha Valentinova Sorkočevića (oko 1530 –1593) i Kate Sorkočević (oko 1540 – ?).¹²⁶

Vlaho je s Katom bračni ugovor sklopio 24. studenoga 1548, s obvezom da ju kući povede za osam godina:¹²⁷ on je tada imao oko osamnaest, ona oko osam, on je imao dovoljno godina za stupanje u brak, ona ne.¹²⁸ Budući da su bili u krvnom srodstvu, morali su zatražiti papinsku *dispensu*.¹²⁹ Iako

¹²⁶ Mladenci su bili rođaci u četvrtom stupnju srodstva: mladoženjin djed po ocu Valentinu bio je Vlaho, pradjed Valentin, a šukundjed Vlaho; Katin djed po ocu Valentinu bio je Pasko, pradjed Lovro, a šukundjed Vlaho. Njihovi pradjedovi Valentin i Lovro bili su braća, sinovi Vlaha Sorkočevića. Podatke mi je ustupio Nenad Vekarić.

¹²⁷ Državni arhiv, Dubrovnik, *Pacta matrimonialia*, sv. 8, f. 72r–72v.

¹²⁸ »Ali u nerijetkim slučajevima kada jedan od mladih, ili oboje nijesu imali godine zakonom propisane za vjenčanje (14 godina kod muškaraca a 12 kod ženskih), oboje bi ostali kod svojih roditelja, a u ugovoru bi se odredilo za koliko će godina mladi povesti mladu svojoj kući 'pro consumatione matrimonii'«. REŠETAR 1930: XC.

¹²⁹ »Propterea dicentes dicte partes, qualiter ser Blasius et domina Catha sunt coniuncti quarto consanguineitatis gradu, impediende eos ad contrahendum matrimonium, conueniunt quod prius et ante omnia impetrari debeat a Sancta Sede Apostolica dispensatio super dicto impedimento. Qua obtenta ex nunc pro ut ex tunc, dicte partes contraxerunt matrimonium per uerba de presenti: Dictus uenerabilis ser Blasius in ipsam dominam Catham tamquam in suam legitimam sponsam et futuram uxorem et dicti tutores nominatae ipsius dominae Cathae, pro qua de rato promisserunt, in ipsum ser Blasium tamquam in suum legitimum sponsum et futurum maritum. Ambabus partibus secundum canones Sacrosanctae Romanae Ecclesiae legitime ad inuicem consentientibus et promittentibus, dicto uenerabili ser Blasio de traducendo domum habitationis suae pefatam dominam Catham, sponsam suam, pro consumatione matrimonii hinc ad octo annos proxime futuros, et dictis tutoribus quod eadem nominata Catha ibit domum ser Blasii, sponsi sui, pro consumatione matrimonii, ad dictum tempus stante ad omnem suam uoluntatem. Pro cuius dominae Cathae dote, uestibus et ornamentis ser Georgius Pasqualis de Sorgo, tamquam ille qui fuit administrator bonorum quondam ser Valentini Francisci et patris dicte dominae Cathae, sponte obligando se et omnia sua bona promissit et conuenit dare et soluere pefato ser Blasio, sponso, ibi presenti, stipulanti et acceptanti ducatos auri mille pro dote et parchenio predictis, ad omnem uoluntatem ipsius ser Blasii, sponsi« (»Stoga su se rečene stranke, s obzirom na to da su gospodin Vlaho i gospóda Kata rođaci u četvrtom koljenu, što ih sprečava u sklapanju braka, izričito složile da prethodno i ponajprije valja od Svete Apostolske Stolice zatražiti *dispensu* za tu zapreku. Kad je zadobivena *dispensa*, koja vrijedi od sada, kao što je vrijedila i od tada, rečene su stranke sklopile brak ovim rije-

joj je majka Kata bila živa,¹³⁰ o djevojčici su se skrbili tutori,¹³¹ koji su miraz isplatili u dva navrata 1550 (10. siječnja i 10. lipnja po petsto zlatnih dukata), no pir se održao kad je napunila šesnaest godina, što znamo iz odluke Malog vijeća od 23. svibnja 1556.¹³² Kad je Kata dostigla potrebnu zrelost, a kako joj otac nije bio živ, nego je bila na skrbi tutorima, otpraćena je u mladoženjinu kuću.¹³³ S obzirom na nevjestinu dob, priča o Dijani (simbolu čistoće) i Kupidu (simbolu tjelesne žudnje) bila je više nego prikladna: »Vila: Vidim jednu nevjestu onamo. Nevo, ovo ti grudica, umijesi i sutra ga pokloni tvomu Vlâhi, da ruča, i reci mu: 'Lovci u lov, junak na boj, a hrabar g djevojci; prjesnačić tebi, Vlâhe meni'. Za tebe t' mi nije, mila, veće slidit gorske vile« (III, 3, str. 484).

čima: rečeni poštovani gospodin Vlaho za gospóđu Katu kao za svoju zakonitu zaručnicu i buduću suprugu te rečeni tutori gorespomenute iste gospóđe Kate, u čije su ime zakonito prisegnuli, za samoga gospodin Vlaha kao za njezina zakonitog zaručnika i budućega supruga. Obje su se strane u skladu s kanonima Presvete Rimske Crkve zakonito međusobno složile i prisegnule: rečeni poštovani gospodin Vlaho da će za osam godina od sada prevesti u kuću gdje stanuje rečenu gospóđu Katu, svoju zaručnicu, radi konzumacije braka, a rečeni skrbnici da će ista rečena Kata ići u kuću svojega zaručnika gospodina Vlaha radi konzumacije braka, s time da će do toga vremena biti gdje god bude htjela. Za miraz, odjeću i ukrase iste gospóđe Kate, gospodin Đuro Paskov Sorkočević, kao onaj koji je bio upravitelj dobara pokojnoga gospodina Valentina Franova i oca rečene gospóđe Kate, svojevóljno se obvezao na sebe i sva svoja dobra, obećao i složio se da će dati i isplatiti rečenomu gospodin Vlahu, ondje nazočnome zaručniku, koji polaže pravo i prima tisuću zlatnih dukata za rečeni miraz i opremu mladenke, prema slobodnoj volji istoga zaručnika gospodina Vlaha«. Preveo Šime Demo). *Pacta matrimonialia*, sv. 8, f. 72r.

¹³⁰ Nenad Vekarić mi je priopćio da je oporuku načinila 1558, a registrirana je 1563, što znači da je u tom razdoblju umrla. U svakom slučaju, dočekala je udaju kćeri.

¹³¹ Riječ je o Lovru i Đuru Paskovu Sorkočeviću te Ivanu i Stjepanu Marinovu Gučetiću.

¹³² »Captum fuit de concedendo nobilibus qui sunt socij ser Blasij Valentini de Sorgo quod durantibus festis suis nuptialibus quilibet eorum possit cum licentia Magnifici Domini Rectori mittere tam ad custodiam sancti Laurentij, quam castris Moli unum in locum suum, quando vicenda sibi currit« (»Odlučilo se o dopuštenju plemićima, koji su prijatelji gospodina Vlaha Valentinova Sorkočevića, da svaki od njih za vrijeme [Vlahova] pira smije s dopuštenjem veličanstvenog gospodina kneza poslati jednoga od svojih ljudi na stražu kod sv. Lovre i na Mul, umjesto sebe, kad dođe do događaja«. Preveo Šime Demo). PANTIĆ 1962: 208.

¹³³ »Od sklapanja bračnog ugovora do odlaska žene u mladoženjinu kuću, radi konzumacije braka, znalo je proći od nekoliko mjeseci do nekoliko godina. Uobičajen je bio razmak između jedne do tri godine. Taj je rok bio kraći kad se radilo o udovcima i udovicama i, uopće, starijim parovima, a mnogo duži kada se morala čekati punoljetnost djevojke (najčešće 4 – 9, ali i do 15 godina)«. JANEKOVIĆ RÖMER 2007: 149.

29. siječnja 1559: *Hekuba* – Družina od Bidzara.

Malo višeće dvaput je zabranjivalo izvedbu neke tragedije: »Die IX Martii 1558. Captum fuit de praecipiendo societati¹³⁴ nobilium quae decrevit quod quaedam sua tragedia recitetur quod sub poena iperperorum quinquaginta pro quolibet non debeat dictam tragoediam recitare, nec dare operam quod ab aliis recitetur sub dicta poena«¹³⁵ (»Dana 9. ožujka 1558. Odlučeno je da se naloži plemićkom društvu, koje je odlučilo da se izvede neka njegova tragedija, da se pod prijetnjom kazne od pedeset perpera za svakoga od njih ne smije izvesti ta tragedija, niti se, pod prijetnjom iste kazne, smije dati drugima da ju oni izvedu«). Premda ne tako oštro, zabrana je ponovljena 21. svibnja: »Captum fuit de non permittendo quod tragedia recitetur in civitate propterea quod qualitas temporis hoc non requirit quae turbulenta est«.¹³⁶ Odluka je dvosmislena i može ju se razumjeti na dva načina, naime, da je »turbulentno« vrijeme, ali i tragedija: »Odlučeno je da se ne dopusti izvođenje tragedije u gradu, jer to nije prikladno vremenu koje je mutno« / »Zaključeno je da se ne dopusti izvođenje tragedije u gradu, jer vrijeme to ne traži, budući da je smutljiva«.¹³⁷ Miroslav Pantić, koji je o zabranama prvi pisao, zaključio je da se tiču *Hekube*, »jer izvesno je da je upravo o njoj bila reč«.¹³⁸ Možda bi ipak trebalo uzeti u obzir da se u malovijećničkim odlukama nigdje *expressis verbis* ne kaže da se zabranjuje *Hekuba*, nego »quod quaedam sua tragedia«, odnosno »quod tragedia«, k tomu je tekst sročten tako da ga se ne da jednoznačno razumjeti. Koliko god privlačna bila, pa se i lijepo uklapala o priču o Držiću, čiji kazališni put kao da slijedi neku zamišljenu putanju od optimizma do rezignacije, priču koja je uspostavljena upravo na temelju nesigurne kronologije, tezu o dvostrukoj zabrani *Hekube* prihvatio bih oprezno¹³⁹ te kao pouzdani podatak zasad prihvatio ono što piše na natpisnom listu *Šibenskoga rukopisa*: »Izeta od Euripida. | Echuba Trayedia Marina Darxicchia | Dubroucanina. | Prichazana ù Dubrounichu,

¹³⁴ Relja Seferović – koji je odluku preveo – upozorio me je da je ispred te riječi prekrížena riječ »frater...« (*fraternitas* = bratovština). Pisar je valjda automatski počeo pisati »fraternitati«, no ispravio je pogrešku, rabeći prikladniju riječ »societati«, upozoravajući time da je riječ o neformalnoj plemićkoj udruzi.

¹³⁵ Državni arhiv, Dubrovnik, *Consilium minus*, sv. 45, f. 42v.

¹³⁶ Državni arhiv, Dubrovnik, *Consilium minus*, sv. 45, f. 66r.

¹³⁷ Prijevod je načinio Relja Seferović.

¹³⁸ PANTIĆ 1962: 209.

¹³⁹ Priklanjam se stajalištu Miljenka Foretića (FORETIĆ 1969: 250, bilješka 57).

od slaune, i | Vridne Druvine od Bizara | nachon Poroda Gospodinoua | Godiscta. M. D. L. IX | Na XXIX Mيسةca | Gienara.«.¹⁴⁰

Kronologiju izvedbi Držićevih djela nije jednostavno utvrditi. Dakako, vrijednost njegovih drama, njihova predmetnotematskog svijeta, načina na koji je oblikovao karaktere i dramsku fabulu, uopće značenje Držićeva teatra u kontekstu njegova doba može se ocijeniti i bez poznavanja točnog redosljedaja prikazivanja. Ono međutim što je specifično za Držića jest činjenica da se tumačenje njegova opusa implicitno vezalo upravo za kronologiju: otkad je Živko Jeličić doveo u vezu *ljude nahvao* iz prvog prologa *Dunda Maroja* s »dvanaest nenaoružanih i bezvrijednih nakaza«¹⁴¹ – kako Držić naziva dubrovačku vlastelu u pismu upućenom 3. srpnja 1566. Cosimu I. Mediciju – kronologija je postala gotovo presudna, jer se cio Držićev opus počeo tumačiti *izvana*, a ne *iznutra*, iz redosljedaja djela iščitavao se subverzivni kontinuet koji je vodio prema firentinskoj uroti. U onoj mjeri u kojoj su za takvu interpretaciju neka djela nudila više materijala (*Dundo Maroje*, *Skup*, *Hekuba*), utoliko su više bila eksploatirana, dok se za druga nerijetko znalo reći da u njima nema za Držića karakterističnog razobličavanja stvarnosti, osobito lakomosti. Tako su Držićeve drame čitane iz perspektive 1566, a slijedom toga ih se vezalo uz izvanknjiževne činjenice, pri čemu su neki događaji iz njegove biografije dobili gotovo mitsku dimenziju (primjerice, napad Vlaha Stjepanova Kanjice) te je politika postala neodvojiva pratiteljica njegova književnoga rada. Ipak, pri rekonstrukciji kronologije treba imati na umu da je ona – na ovom stupnju poznavanja Držićeva života i rada – uvelike kontingentna, da se oslanja na krhke dokaze, koji graniče s nagađanjem, a tomu nije mogao izbjeći ni ovaj rad. Uostalom, u ovom trenutku ne može se sa sigurnošću tvrditi da Držić nije napisao više tekstova no što ih danas poznajemo isključivo iz *Rešetarova rukopisa*,¹⁴² pa bi eventualno

¹⁴⁰ Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, sign. VII–33.

¹⁴¹ JELIČIĆ 1948.

¹⁴² Primjerice, opravdano je zapitati se što znači rečenica iz prologa *Skupa*: »Žene, ja, kako Stijepo, velim vam: pasa'te se za večeras bez vile; do godišta na poklade ja vam ću komeđiju arecitat od vila« (str. 431). Stijepo govori u svoje ime, a ne kao Satir, što može značiti da je bio glumac u kojoj kazališnoj družini. Ostaje međutim nejasno je li sljedeće godine prikazana Držićeva pastorala ili je obećanje ostalo neispunjeno. Kad bismo bili sigurni da je *Skup* izveden 1555, značilo bi da je poklade 1556. Držić uveličao kazališnom predstvom. S druge strane, 1556. izveden je *Grižula*, no izvan pokladnog razdoblja. Unatoč

otkriće lako moglo poljuljati svaku interpretaciju koja se oslanja o neknjiževne tekstove (pisma Cosimu I. i Francescu) i ideje u njima iznesene traži u književnim tekstovima, pri čemu u kronologiji vidi evoluciju Držićeve urotničke prirode.

Kao da je slutio vlastitu književnopovijesnu sudbinu, Držić je ostavio ponešto indicija: da to nije sam rekao, nikad ne bismo znali da je napisao *Pometa*, Dživo Pešica iz *Novele od Stanca* za Miha je »naš stari Radat«, Vukodlak (*Pripovijes*) i Dživo izgovaraju iste stihove, Kojak (*Pripovijes*) se u jednom trenutku prisjeća da su vile »Miljenka stravile, Radata uzele! / Radata staroga starci ga svi znaju« (8, s. 319–320), Grubiša u *Dundu Maroju* zaziva svoju »ljubimu družinu«, Pribrata, Vukmira, Obrada i Radmila (IV, 9, str. 371), Pjerinov otac sina uspoređuje s Marom Marojevim, u komediji *Tripče de Utoľče* Kotoranin se pita jesu li živi Cvijeta i Vukota (IV, 6, str. 520), *Tirena* je izvedena »onomlani«, a Dugi Nos je posjetio Dubrovnik »što jesu tri godine«. U drugom prologu *Tirene* spominju se Džulo Pjorović, Niko i Vlaho Držić, kuća Sinčićevića, krčmar Bojković i Martin Šumičić, u *Džuhu Krpeti* Rafo Gučetić, u *Pjerinu* Džono Miškinov, u *Skupu* Stijepo (Dragojević, brat mladenke Nike), u *Grižuli* »crnoki Vlaho Sarkočević«. Godine smrti i sklapanja bračnih ugovora, kao u kakvoj slagalici, služile su da se barem približno odredi godina izvedbe koje Držićeve drame. Konačno, Nikola Vitkov Gučetić (oko 1549–1610) u djelu *Dello stato delle republiche* (Venecija, 1591) kaže da je kao dječak nastupao u predstavama spremljenima po Držićevim djelima.¹⁴³ Kojima, ne znamo,

tome, Stijepova se najava može odnositi i na *Grižulu*, koji je umjesto o pokladama izveden na piru.

¹⁴³ »U to da glazba uvijek može krijepiti naše duše ja sam se i sâm, moj gosparu viteže, čvrsto uvjerio, kad me moja družina pozva da u komedijama ili tragedijama predstavljam plemenite čine. Tada naime, za ohrabrenje duše i srca od dječje plašljivosti, tražih da u predstavama veselo sviraju trube i sviralice, pa uz njih u tako ranoj dobi glumih na najveće zadovoljstvo i autora, pokojnog Marina Držića, i gledatelja«. GUČETIĆ 2000: 414. Zanimljivo je da je na temelju tog ulomka Stanislav TUKSAR (1978: 109) izveo zaključak da je Gučetić svirao duhačke instrumente: »Nadalje, iz druge rečenice teksta nedvosmisleno proizlazi da je Gučetić kao dijete, dakle tijekom pedesetih godina 16. stoljeća (svakako prije Držićeva odlaska u Veneciju 1562, jer navodi autorovo prisustvo), sudjelovao kao svirač duhačkih instrumenata u predstavama Marina Držića. Nakon uputa o mjestima u tekstu gdje je valjalo izvoditi glazbene brojeve, to je prvi neposredan dokaz da je glazba doista bila sastojni dio nekih Držićevih djela, ali ostaje neriješeno da li je sâm Držić bio njihov autor«.

tek se može nagađati da je možda kao desetogodišnjak imao kakvu ulogu u *Hekubi*. No, on spominje »moju družinu« te »komedije ili tragedije«, što navodi na pomisao da su Držićeve drame reprizirane, ako možda nije riječ o nekima koje ne poznajemo. Unatoč svemu, kronologija izvedbi Držićevih djela još je uvijek nepotpuna, a zacijelo će takva i ostati.

LITERATURA

- APPENDINI, F. M. 1803. *Notizie storico-critiche sulle antichità, storia e letteratura de' Ragusei II*. Dubrovnik: Dalle stampe di Antonio Martecchini.
- BATUŠIĆ, N. 1978. *Povijest hrvatskoga kazališta*. Zagreb: Školska knjiga.
- BOGIŠIĆ, R. 1984. Pir Vlaha Držića. *Forum XXIII/3*: 570–592.
- BOGIŠIĆ, R. 1996. *Marin Držić sam na putu*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
- COLE, W. 1967. Scenografija u doba Marina Držića. *Forum VI/9–10*: 582–591. *Cvjetje Pěšnikah Ilirskih sabrao Ivan Kukuljević Sakcinski 1840.*, rukopis, Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, sign. I b 86.
- ČALE, F. 1987. *Marin Držić: Djela*. Zagreb: Cekade.
- ČRIJEVIĆ, S. M. 1977. *Bibliotheca Ragusina*, drugi i treći svezak, prvo izdanje priredio i uvod napisao S. Krsić. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- DRŽIĆ, M. 1964. *Marin Držić*, priredio M. Pantić. Beograd: Zavod za izdavanje udžbenika Socijalističke Republike Srbije.
- DRŽIĆ, M. 2008.a. *Pjesni Marina Držića ujedno stavljene s mnogim družim lijepim stvarmi* (faksimilni pretisak), pogovor E. Stipčević. Zagreb: Školska knjiga.
- DRŽIĆ, M. 2008.b. *Tirena, komedija Marina Držića, prikazana u Dubrovniku godišta MDXLVIII., u kojoj ulazi boj na način od moreške i tanac na način pastirski* (faksimilni pretisak), pogovor E. Stipčević. Zagreb: Školska knjiga.
- Dubrovnik: zabavnik narodne štionice dubrovačke za godinu 1867*. 1866. Split: Brzotiskom Antuna Zannoni.
- Dubrovnik: zabavnik štionice dubrovačke za godinu 1870*. 1871. Dubrovnik: Nakladom i tjeskom Dragutina Pretnera.
- FORETIĆ, M. 1969. Marin Držić i kazališni život renesansnog Dubrovnika. J. Ravlić (ur.). *Marin Držić: zbornik radova*. Zagreb: Matica hrvatska, 233–255.
- GUČETIĆ, N. V. 2000. *O ustroju država*, prevele S. Husić i N. Badurina. Zagreb: Golden marketing i Narodne novine.
- JANEKOVIĆ RÖMER, Z. 2007. *Maruša ili suđenje ljubavi: bračno-ljubavna priča iz srednjovjekovnog Dubrovnika*. Zagreb: Algoritam.
- JELIČIĆ, Ž. 1948. Marin Držić – pjesnik sirotinje XVI. vijeka: povodom 400-godišnjice prikazivanja komedije dubrovačkog pjesnika i komediografa.

- Izvor I/6*: 305–316.
- KASTROPIL, S. 1961. Genealogija porodice Držić od Jera Vlaha Držića. *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor* 27/3–4: 224–242.
- KOLENDIĆ, P.; P. POPOVIĆ. 1935. *Biografska dela Ignjata Đurđevića*. [Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, drugo odeljenje, knjiga VII]. Beograd: Srpska kraljevska akademija.
- KOLENDIĆ, P. 1905. Tri doslije nepoznate pjesme dum Mavra Vetranića Čavčića: prilog dubrovačkoj književnosti XVI vijeka. *Srđ* IV/3–4: 52–62, 5–6: 199–216.
- KOLENDIĆ, P. 1908. *Marin Drzics und Mavro Vetranovic's Gedichte: Lösung der Autorschaftsfrage betreffend die Gedichte beider Dichter* (disertacija, rukopis). Beč.
- KOLENDIĆ, P. 1909.a. Vetranovićev »Orfeo«. *Nastavni vjesnik* XVII/10: 81–99.
- KOLENDIĆ, P. 1909.b. Srpskohrvatski prevod Dolčeove »Hekube«. P. o. iz *Izvyještaja Ć. k. kotorske gimnazije za šk. god. 1908.–1909.* Kotor: Bokeška štamparija, 1–16.
- KOLENDIĆ, P. 1910. Vetranovićevi oblici. I. Plural imenica. *Izvyještaj Ć. kr. vel. gimnazije u Kotoru za školsku godinu 1909.–1910.* Kotor: Bokeška štamparija, 3–18.
- KOLENDIĆ, P. 1912. Dvadeset pjesama Mavra Vetranovića. *Građa za povijest književnosti hrvatske* 7: 157–199.
- KOLENDIĆ, P. 1926. Kad je postala Držićeva »Novela od Stanca«?. *Jugoslavenska njiva* X/1: 35–36.
- KOLENDIĆ, P. 1964.a. »Tirena« Marina Držića. DRŽIĆ 1964, 64–74.
- KOLENDIĆ, P. 1964.b. Držićev Stanac u poslovicama. DRŽIĆ 1964, 105–110.
- KOLENDIĆ, P. 1964.c. Premijera Držićeva »Dunda Maroja«. DRŽIĆ 1964, 150–163.
- KOŠUTA, L. 1968. Pravi i obrnuti svijet u Držićevu »Dundu Maroju«. *Mogućnosti* XV/11: 1356–1376, 12: 1479–1502.
- KOŠUTA, L. 1982. Siena u životu i djelu Marina Držića. *Prolog* XIV/51–52: 29–56.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, I. 1858. *Pjesnici hrvatski XVI. vieka*. Zagreb: Tiskom Nar. tiskarne dra. Ljudevita Gaja.
- KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, I. 1860. *Bibliografija hrvatska*. Zagreb: Brzotiskom Dragutina Albrechta.
- MEDINI, M. 1909. Pjesme Mavra Vetranića i Marina Držića: prilozi za poznavanje starije dubrovačke književnosti. *Rad JAZU* 176: 135–161.
- NOVAK, S. P. 1984. *Planeta Držić: Držić i rukopis vlasti*. Zagreb: Cekade.
- PANTIĆ, M. 1962. Prilozi za istoriju renesansnog pozorišta u Dubrovniku. *Zbornik istorije književnosti* 3: 203–210.
- PANTIĆ, M. 1982–1983. Fragmenti o Marinu Držiću (II). *Balkanica* XIII–XIV: 439–450.

- PAVIĆ, A. 1871. *Historija dubrovačke drame*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- PETRAČIĆ, F. 1875. *Djela Marina Držića*. Stari pisci hrvatski, knjiga VII. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- POPOVIĆ, P. 1905. *Ignatii Georgii: Vitae et carmina nonnullorum illustrium civium Ragusinorum /adversaria/*. Beograd.
- POPOVIĆ, P. 1964. Novela od Stanca. DRŽIĆ 1964, 94–104.
- RATKOVIĆ, M. 1968. »Pomet« ili »Tirena«?. *Dubrovnik XI/1*: 49–53.
- REŠETAR, M. 1922. Stari dubrovački teatar. *Narodna starina I*: 97–196.
- REŠETAR, M. 1930. *Djela Marina Držića*. Stari pisci hrvatski, knjiga VII. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.
- REŠETAR, M. 1933. Jezik Marina Držića. *Rad JAZU* 248: 99–240.
Rešetarov rukopis. Národní knihovna České republiky – Slovanská knihovna, Prag, sign. T 4117 – J 7127.
- ROTTER, R. 1959. Razgovor o »Hekubi«. *Politika LVI/16549*: 8.
- SRŠEN, M. 1982. Držićev obračun s njima: redateljsko čitanje Venere i Adona. *Prolog XVI/51–52*: 72–82.
- SRŠEN, M. 2008. Držićev »Pomet-teatar« pod rasvjetom milanskog otkrića. *Republika LXIV/7–8*: 40–52.
- STIPČEVIĆ, E. 2007. Otkrivena prva izdanja Držićevih djela u Milanu. *Forum XXXVI/10–12*: 1057–1061.
- STOJAN, S. 2007. *Slast tartare: Marin Držić u svakodnevici renesansnog Dubrovnika*. Zagreb-Dubrovnik: Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.
Šibenski rukopis. Arhiv Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Zagreb, sign. VII–33.
- ŠPORDER, D. 2009. Plaća i kredit: »časti se svak čita svojome«. C. Pavlović, V. Glunčić-Bužančić (ur.). *Držić danas: epoha i naslijeđe*. Zbornik radova XI. Split-Zagreb: Književni krug i Odsjek za komparativnu književnost Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 205–230.
- ŠVELEC, F. 1968. *Komički teatar Marina Držića*. Zagreb: Matica hrvatska.
- TATARIN, M. 2008. Nekoliko rečenica s početka prvoga prologa *Dunda Maroja*. *Počeci u hrvatskoj književnosti i kazalištu*. *Dani Hvarškoga kazališta* 34: 35–46.
- TATARIN, M. 2009. Dva prologa *Tirene*. *Prostor u jeziku / Književnost i kultura šezdesetih*. Zbornik radova 37. seminara Zagrebačke slavističke škole. Zagreb: Filozofski fakultet u Zagrebu, Zagrebačka slavistička škola i Hrvatski seminar za strane slaviste, 139–153.
- TOMASOVIĆ, M. 2008. Sreća i mar namjerili na *Elektru*. *Vijenac XVI/385*: 28.
- TUKSAR, S. 1978. *Hrvatski renesansni teoretičari glazbe*. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

VEKARIĆ, N. 2009. Držićeva firentinska urotnička epizoda: dio plana Bobaljevićeva klana da razvlasti Gundulićev klan. *Nazbilj i nahvao: etičke suprotnosti u hrvatskoj književnosti i kazalištu od Marina Držića do naših dana. U čast 500-obljetnice rođenja Marina Držića. Dani Hvarškoga kazališta 35: 5–16.*

S u m m a r y

ON THE PERFORMANCE CHRONOLOGY OF DRŽIĆ'S PLAYS

After a survey of the proposed performance chronology of Držić's plays (Armin Pavić, Franjo Petračić, Milan Rešetar, Miljenko Foretić, Nikola Batušić) and appendices with archival data that help us date the performances more precisely (Petar Kolendić, Miroslav Pantić), we propose a somewhat updated chronology. Furthermore, some of the controversial issues are discussed: was *Pomet* performed inside or outside; were *Tirena* and *Pripovijes kako se Venere božica užeže u ljubav lijepoga Adona u komediju stavljena* performed in the same evening in 1551; in whose house was *Tirena* staged with the new prologue; can the performance year of *Tripče de Utolče* and *Arkulin* be positively determined.

Key words: Marin Držić, Dubrovnik, renaissance, theatre

Prevela Marija Omazić

Izvorni znanstveni članak

Autor: Milovan Tatarin

Filozofski fakultet

Lorenza Jägera 9

HR-31000 Osijek

Primljen: 11. I. 2010.

Prihvaćen: 18. III. 2010.